

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Bakalářská práce

Tereza Poláčková

Urbanistický vývoj žižkovské čtvrti ve druhé polovině 20. století

Urbanistic development of Žižkov district in the second part of the 20th century

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce, PhDr. Richardu Biegelovi, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a věnovaný čas. Také bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Josefu Štulcovi a Ing. arch. Martinu Krisemu, CSc. za čas, který mi poskytli v rozhovorech a Ing. arch. Ivanu Vavříkovi za několikrát setkání a množství užitečných materiálů, které mi dal k dispozici.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12. 8. 2015

.....

Tereza Poláčková

Abstrakt

Práce se věnuje urbanistickému vývoji Žižkova od jeho založení ve druhé polovině devatenáctého století do současnosti, s důrazem na plánovanou a částečně realizovanou asanaci ve druhé polovině století dvacátého. V úvodní části popisuje historii Žižkova od nejstarších písemných zmínek do konce devatenáctého století, přibližuje koncept výstavby i její podobu. V dalších kapitolách charakterizuje vývoj v přístupu k Žižkovu od prvotních ideálních plánů z počátku dvacátého století, přes návrhy meziválečné až k plánům z 60. až 80. let vedoucím k bourání staré zástavby této čtvrti s ohledem na jejich funkční, společenský, památkový a estetický dopad. Postupně přibližuje, co vedlo k potřebě plošné přestavby Žižkova, jaké byly dobové souvislosti stavební výroby a jaké ohlasy přestavba vyvolala mezi odbornou i laickou veřejností. Pozornost je věnována také popisu jednotlivých plánů od ideálních vizí *Zářícího města* k realizovaným plánům panelových domů v okolí Olšanského náměstí a náměstí Komenského.

Abstract

The focus of this thesis is the urban development of Žižkov from its foundation in the second half of the nineteenth century to present time. Emphasis will be put on the problem of the planned and partially executed redevelopment in the second half of the twentieth century. The early history of Žižkov will be described in the introduction from the earliest historical evidence to the end of the nineteenth century. This chapter explains the ideas behind the construction and design of this neighbourhood. The following chapters will analyse the development of perception and approach to Žižkov including the early utopian urban planning from the beginning of the twentieth century, the plans from the interwar era, and the plans designed between 1960s and 1980s, which led to the partial destruction of Žižkov. The functional, social, esthetic and historical consequences of the loss of the heritage will be analysed. Other circumstances, such as the reasons behind the executed redevelopment, the production of construction materials and the reception by professional and non-professional audience will be considered. The individual plans will be described and analysed from the early ideas of *Radiant city* to the later executed plans of the tower blocks around Olšanské náměstí and náměstí Komenského.

Klíčová slova

Praha, Žižkov, asanace, památková péče, urbanismus, přestavba, rekonstrukce, sídliště, SÚRPMO, SIAL, PÚDIS, 20. století, Útvar hlavního architekta hlavního města Prahy, socialistické velkoměsto, pavlačový dům, Hrdlořezská radiála, Základní komunikační systém

Keywords

Prague, Žižkov, sanitation, historic preservation, urbanism, building restoration, reconstruction, plattenbau, SÚRPMO, SIAL, PÚDIS, 20th, Útvar hlavního architekta hlavního města Prahy, socialist city, gallery building, Hrdlořezy radial road, Základní komunikační system

Obsah

Úvod	8
Komentář k pramenům	12
1. Historie Žižkova	14
1.1 Ještě před Žižkovem	14
1.2 Historie výstavby Žižkova	16
2. Nová výstavba	21
2.1 Nejstarší plány	21
3. Poválečný vývoj v přístupu k plánování města	24
4. Asanace Žižkova	28
4.1 Rozhodnutí o asanaci	28
4.2 Bourání staré žižkovské zástavby a její dobové zdůvodnění	29
4.3 Přípravné plány	33
4.3.1 Plány Ivo Obersteina a Stanislava Horáka	33
4.4 Žižkov jako horký brambor	34
4.4.1 PÚDIS	35
4.4.2 SIAL	35
4.5 Příprava a konečné plány SÚRPMA	37
4.5.1 Zadání	37
4.5.2 Diktát dopravy- Žižkovská radiála	39
4.5.3 Zářící město Žižkov podle Jindřicha Kriseho	41
4.5.4 SÚRPMO	42
4.5.5 Plány SÚRPMO na přestavbu Žižkova	42
4.5.6 Realizovaná asanace	43
4.5.7 Etapa 1a- přestavba okolí Olšanského náměstí	44
4.5.8 Etapa 1b- přestavba okolí Komenského náměstí	46

4.5.9	Snaha o zmenšování asanovaného území.....	47
4.5.10	Druhá polovina 80. let - Etapa 2	50
5.	Reakce a ohlasy	55
5.1	Mladí architekti	55
5.1.1	Ukázka z divadelní hry <i>Asanace</i> , Václav Havel, 1988	58
5.2	Představitelé památkové péče	59
5.3	Klub Za starou Prahu	60
5.4	Československý architekt, ročník 1989	61
	Epilog	63
	Závěr	67
	Seznam použité literatury a pramenů:	70
	Obrazová příloha	75
	Občanský aktivizující epos, Igor Dřevíkovský a David Vávra).....	110

Úvod

Žižkov je dnes součástí prstence čtvrtí kolem historického jádra Prahy, které vyrostly v průběhu 19. století jako industriální předměstí s obytnými domy pro dělnické rodiny. Byl budován v ucelených domovních blocích, které však v místním silně zvlněném terénu vytváří místy pitoreskní siluetu nepokojné střešní krajiny, kterou se čtvrť uplatňuje v panoramatu pravého břehu Vltavy.

Obraz Žižkova je podélně ve směru západ - východ či periferie - centrum města členěn čtyřmi úzkými hřbety návrší s velkorysými plochami veřejné zeleně. Nejprve vrchem Vítkova - hranicí mezi Žižkovem a Karlínem resp. Libní, druhým výrazným prvkem je vrch Sv. Kříže dnes častěji nazývaný Parukářka, střed dnešní žižkovské kompozice, třetí a nejvyšší vrchol představují Židovské pece. Zatímco první tři vršky slouží převážně jako veřejná zeleň či parky, poslední vrch, určující pro rozložení zástavby, je Malý Vítkov, dnes zcela zastavěný obytnými domy v okolí Řehořovy ulice.¹ Tímto terénním uspořádáním vzniká struktura menších ploch - svahů, údolíček a nevvrchních plošin. Výrazný vrch Vítkov a přilehlý úval společně s Vyšehradským vrchem tvoří nejvýraznější vyvýšeniny pravého břehu Vltavy. Charakteristickým terénotvorným prvkem je nejvýraznější údolí žižkovského návrší, jímž vede dnešní Husitská ulice. Ta je z jedné strany ohraničena strmým svahem Vítkova a na straně druhé pozvolněji stoupající k dnešním Vinohradům.

Velmi důležitá je také poloha v rámci městského celku Prahy. Přestože je jednou z čtvrtí, které přímo sousedí s historickým jádrem, je od centra města Žižkov oddělen budovou Hlavního nádraží, tratěmi a jejich náspy k němu směřujícími a pražskou magistrálou. Přesto páteřní linie Žižkova prodloužily osy městského centra ať už v případě ulice Seifertovy a navazující Olšanské nebo ulice Husitské ústící do Koněvovy. Ve svém východo - západním směřování doplňují žižkovskou podlouhlou kompozici. V kolmém směru je městský prostor Žižkova propojen pouze úzkými ulicemi.² V celkovém tvaru Žižkov připomíná klín, v nejužší části směřující k historickému centru, který cit.: „*jde napříč letokruhy města.*“³ Žižkov je tedy v těsné blízkosti historického jádra a Pražské památkové rezervace, zároveň je od něj ale značně izolován. Strmé svahy znesnadňují také komunikaci s čtvrtěmi

¹ Zdeněk LUKEŠ/ Jan SEDLÁK: Praha 3- Urbanismus, Architektura. Praha 2008, 32

² SEDLÁK 2008, 32

³ SEDLÁK 2008, 14-15

přiléhajícími ze severu a jihu.⁴ Spojení s okolními čtvrtěmi je uskutečněno až třídou Jana Želivského na jednu stranu směrem k Libni a Vysočanům a na stranu druhou do Vršovic a Strašnic.

Obě části území Žižkova, jimž se tato práce věnuje, se od sebe výrazně odlišují. První z nich, oblast starých Olšan v okolí dnešní Táboritské ulice a Olšanského náměstí, byla dlouhou dobu velmi znatelná jejich venkovská minulost. Původní náměstí na dobových fotografiích působí mnohem intimněji, spíše jako náves, pozůstatek původní vesnice Olšany. **[1][2]** Na náměstí stál hostinec U zeleného stromu, před kostelem sv. Rocha stávaly farní domy. Hostinec i fara byly v 50. letech z důvodu rozšiřování ulice zbourány.⁵ Během asanace Žižkova, která proběhla v 70. letech 20. století, byly strženy i domy v ulicích Jičínská a Táboritská. Z náměstí se stala rušná křižovatka, propojující osy vedoucí z jihu od Olšanských hřbitovů na sever do Prokopovy ulice a z východu od Nákladového nádraží Žižkov na západ směrem k centru města. Dnes bývá jako Olšanské náměstí vnímán prostor zaujímající podstatně větší plochu. Na západní straně začíná u obchodního domu Bezovka a na východní straně u kostela sv. Rocha volně přechází do Olšanské ulice.⁶ Táboritská ulice byla v 70. letech výrazně rozšířena a působí tak skutečně spíše jako obchodní náměstí, než pokračování úzké ulice spojující tuto oblast se Seifertovou ulicí. Ve skutečnosti se ale takto nazývá pouze původní drobné náměstí mezi kostelem svatého Rocha a protilehlou ustupující obytnou budovou a velmi frekventovanou křižovatkou Jičínské, Prokopovy, Táboritské a Olšanské ulice.⁷

Starý Žižkov, jak jej pojmenovává Jan Sedlák ve své knize,⁸ nejvýraznější část celé čtvrti je jejím symbolem s naprosto specifickou atmosférou a *geniem loci*. K jeho jedinečnosti rozhodně přispívá severní orientace a dramatický terén, který byl zcela určující ve všech etapách výstavby tohoto kousku Prahy. Část Žižkova, o které hovoří tato práce, je tvořena hlavně sevřenými domovními bloky, z největší části byla vystavěna do roku 1890.⁹ Je tvořena výraznou kompozicí čtyř náměstí propojených pomyslným trojzubcem ulic Cimburkovy, Milíčovy a Chlumovy. **[3]** Tyto ulice se setkávají u hlavního Prokopova náměstí a jsou doplněny množstvím dalších menších náměstí rozličných půdorysných tvarů, jež jsou od sebe vzdáleny pouhých několik stovek metrů. Jedinou větší plochou je náměstí Winstona Churchilla, které leží na hranici prostoru a o jehož historii, vývoji, přeměně a

⁴ SEDLÁK 2008, 14-15

⁵ Lukáš KRÁL: Diskuse o Olšanském náměstí. <http://www.kauza3.cz/fond-nno/co-prinesla-diskuse-o-olsanskem-namesti.html>, vyhledáno 18. 7. 2015.

⁶ Michal VRONSKÝ: Proměny Olšanského náměstí, <http://www.kauza3.cz/historie-prahy-3/clanky-o-historii/promeny-olsanskeho-namesti.html>, Vyhledáno 20. 7. 2015.

⁷ VRONSKÝ 2015

⁸ SEDLÁK 2008, 74-85

⁹ SEDLÁK 2008, 26

ochraně zde bude psáno. Některé ulice v této části Prahy 3 vedou téměř po spádnicí, hlavně v západní části Žižkova, což komplikuje dopravu i pohyb osob zvláště severně od kostela sv. Prokopa. Ze stavebního hlediska bylo třeba velké rozdíly v nadmořské výšce v rámci jedné čtvrti, jedné ulice a dokonce i jednoho domu třeba řešit tzv. Uličním schodištěm,^[4] kde se uliční a dvorní přízemí často liší i o několik podlaží¹⁰. Tento fakt je nejvíce patrný v okolí východní části Seifertovy a Řehovy ulice. V těchto místech skrývá úzký domovní blok vrch Malého Vítkova a otevírají se působivé pohledy na Prahu, v průhledu Seifertovou ulicí se tu uplatňuje i Pražský hrad. Zástavba v okolí Řehořovy ulice, jejíž ucelené domovní bloky mají téměř vinohradský charakter, vytváří v pohledu od centra města velkolepou hradbu.

Žižkov vystavěný na konci 19. století byl ideálním útočištěm pro chudší židovské obyvatelstvo z Josefova, jehož vystěhovávání a následná asanace se časově střetávaly s výstavbou Žižkova. Chudina z Josefova se sem stěhovala, aby to měla blíže do práce, mnoho z nich pracovalo v Karlínských nebo Libeňských fabrikách. Mísili se zde s venkovským obyvatelstvem, které do Prahy přicházelo za pracovními příležitostmi. Byty zde byly také o něco lacinější, než byty v ostatních čtvrtích a mimořádně praktickými byly v tomto ohledu i pavlačové domy, které jsou svým uspořádáním velmi variabilní. Každý pokoj může mít samostatný vstup z pavlače a tak je možné pronajmout si jednu místnost, byl-li její obyvatel velmi chudý, nebo pokud zde žila malá rodina. Větší nebo movitější rodina pak mohla obývat místností více. Byt se tedy může proměňovat v závislosti na o potřebách či solventnosti svých obyvatel.¹¹

Sociální situace, pro kterou byla tato čtvrť stavěna, i podoba zástavby se stala trnem v oku mnoha generací architektů i urbanistů. Již od raného 20. století, kdy Max Urban vypracoval svůj plán Ideální Velké Prahy, byl Žižkov městskou částí, která v nové Praze již neměla své místo. Postupně vzniklo několik plánů na jeho přestavbu, které vesměs navrhuji na specifickém místním terénu solitérní zástavbu v zeleni navazující na myšlenky Athénské charty. Proč se právě tento prostor stal cílem vizí zcela nového moderního města, je jednou z otázek, které si práce klade.

V 60. letech 20. století se nejstarší žižkovská zástavba nacházela v bezútešném technickém stavu. Postupným chátráním a zanedbanou údržbou se některé budovy dostaly až na hranu samovolného kolapsu.¹² Proto padlo politické rozhodnutí - Žižkov měl být asanován, měl být

¹⁰ SEDLÁK 2008, 74-85

¹¹ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015 a s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

¹² Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

začátkem, vzorem, pro přestavbu dalších pražských čtvrtí ze stejného období jakými jsou Karlín, Libeň či Smíchov. Odlišné návrhy několika projekčních subjektů, které se na plánování přestavby Žižkova od 60. do 90. let podílely, reprezentují rozdílné pohledy na urbanismus jedné epochy a přicházejí s různou měrou radikálními přístupy k přestavbě historické čtvrti.

Jak vzpomínají projektanti i obyvatelé, asanace a radikální přestavba Žižkova panelovými domy se v zaběhnutém systému socialistického plánování zdála být jediným uskutečnitelným východiskem. Jak se tato práce snaží postihnout, přístup k plánování města se za desetiletí, která uběhla od budování Starého Žižkova, radikálně proměnil. Příliš skromné byty se zcela nedostatečnou vybaveností byly srovnávány s novými byty na stále se rozšiřujících sídlištích na periferiích Prahy. Asanace byla přirozeným vyústěním ducha své doby, podobně jako byla o několik desetiletí dříve vnímána jako jediné možné řešení nevyhovující situace asanace Josefova. Na přelomu 19. a 20. století ve srovnávání s novou velkorysou blokovou zástavbou Nového města neobstály drobné domky křivolakých ulic Josefova. Byly strženy a nahrazeny zástavbou, která splňovala dobové požadavky na pohodlné bydlení. Jak píše Kateřina Bečková ve svém článku *ASANACE - zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské*,¹³ cit.: *„Zanedbanost a bizarnost Josefova, která byla atrakcí pro cizince i romantiky z tuzemska, byla zároveň špatným svědomím tehdejších představitelů města. Studem se však rděli nejen za zchátralost a špínu Josefova, ale stejnou měrou i za křivolaký středověk, který již tehdy "vyšel z módy" a přesto vás provázel v centru Prahy na každém roku.“*¹⁴ Podobné pocity jistě panovaly také na Národním výboru hlavního města Prahy, kde bylo v roce 1973 rozhodnuto o přestavbě Žižkova.

Zatímco v socialistickém Československu byla výstavba výškových sídlišť východiskem ze stupňující-se bytové krize a problémů dlouhodobě zanedbávané údržby domovního fondu v historických čtvrtích, v Německu či Anglii se stala řešením plošných škod způsobených druhou světovou válkou. Na západě se však proti demoličním záměrům stavěla občanská společnost. Petr Kratochvíl ve svém příspěvku do sborníku *Žižkov (za)chráněný* tento trend velmi dobře popisuje a zdůvodňuje, cit.: *„Jako dozvuk bouří z roku 1968 se na západě probudily snahy občanské společnosti nebýt jen objektem plánování, ale i jeho spolutvůrcem.“*¹⁵

¹³ Kateřina BEČKOVÁ: *ASANACE - zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské*, Příspěvek k dějinám pražské asanace. In: web Klubu Za starou Prahu, <http://stary-web.zastarouprahu.cz/pragensia/asanace/beckova.htm>, vyhledáno 29. 6. 2014

¹⁴ BEČKOVÁ, vyhledáno 29. 6. 2014

¹⁵ KRATOCHVÍL, 2009, 15

Jako vzorový příklad tohoto trendu může sloužit západo-berlínská čtvrť Kreuzberg, která byla pod heslem *Ohleduplná obnova města* na základě spolupráce s občany a zohlednění jejich potřeb a představ modernizována. A to i přes původní záměr, (který se v některých částech čtvrti dokonce začal uskutečňovat), Kreuzberčany hromadně vystěhovat, ulice v nevyhovujícím stavu zbourat a nakonec vystavět nové město. Důraz při realizované obnově byl kladen nejen na stávající bytový fond v bezútěšném stavu, ale také na veřejný prostor a vnitrobloky.¹⁶ To vše díky protestům místních obyvatel. A nebyli to pouze oni, kdo na rekonstrukci vydělali. Ukázalo se, že náklady na rekonstrukci byli o třetinu nebo dokonce i polovinu nižší, než by byla demolice a novostavba.¹⁷ Profesor Jiří Musil, ve své stati píše, že česká odborná veřejnost byla s podobnými obnovami historických měst v zahraničí poměrně dobře seznámena, podle jeho slov však ustálené postupy stavební výroby a byrokratický kolos neumožňovaly individuálnější a „lidštější“ přístup k přestavbě měst.¹⁸ U nás podobné protesty vznikly až v samotném závěru přestavby Žižkova na konci 80. let kdy se uskupení mladých architektů v čele s Ivanem Vavříkem, Michalem Bartoškem, Zdeňkem Fikarem a dalšími pustilo do protestů proti bourání školy na náměstí Komenského.

Komentář k pramenům

Zatímco k historii Žižkova bylo publikováno množství textů,¹⁹ publikace k tématu plánované a realizované přestavby Žižkova vyšla pouze jedna. K dvacetiletému výročí od Sametové revoluce připravil Jiří Horský výstavu *Věčný Žižkov*, která proběhla v galerii městské části Prahy 3 a představovala dobové plány, fotografie, modely a texty týkající se asanace této čtvrti. Po výstavě také vyšel sborník s názvem *Žižkov (Za)chráněný*.²⁰ Poskytuje obsáhlý soubor rozhovorů s projektanty, aktivisty a obyvateli původního i nového Žižkova, plány území od počátku výstavby až do posledních fází plánování jeho přestavby a také statě ke stavebnímu vývoji této pražské čtvrti. Jiří Horský je také

¹⁶ KRATOCHVÍL, 2009, 15

¹⁷ KRATOCHVÍL, 2009, 15

¹⁸ Jiří MUSIL: Sociologie, Bylo to nutné?. In: *Žižkov (Za)chráněný*, Praha 2010, 20

¹⁹ Pavel AUGUSTA: *Kniha o Praze 3*. Praha 1994, Pavel AUGUSTA a kol.: *Nová kniha o Praze 3*. Praha 1998, Karel AUGUSTA/ Dagmar BRONCOVÁ: *Praha 3 známá neznámá*. Praha 2013, *Praha - 1000 let stavby města*. Praha 1983, Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století. In: *Pražský sborník historický* 28, Praha 1995, Jiří RAK: *Praha 3, minulost a současnost*. Praha 1988

²⁰ Jiří HORSKÝ a kolektiv: *Žižkov (Za)chráněný*. Praha 2010

autorem mnoha dobových článků a rozhovorů o přestavbě Žižkova v šesti číslech časopisu *Československý architekt* z roku 1989.²¹

Kvůli omezenému množství pramenů se velká část této práce pohybuje na hranici orální historie a čerpá především z osobních rozhovorů. Rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., který se účastnil první etapy plánování a výstavby nového Žižkova od roku 1975 poskytl cenný vhled do dobových souvislostí i vývoje plánů na přestavbu.²² Doc. PhDr. Josef Štulc z Národního památkového ústavu popsal dobové nazírání památkové péče na architekturu i městské celky z 19. století.²³ Vyprávění ing. Arch. Ivana Vavříka, aktivisty vystupujícího proti pokračování asanace v druhé polovině 80. let, přiblížilo dobové rozčilení i kritické akce mladých architektů.²⁴

Zajímavý vhled do nálady doby nabízejí krátké reportáže České televize z konce 70. a počátku 80. let, které mi poskytl ing. Arch. Ivan Vavřík.²⁵ Z jeho osobního archivu pocházejí také mnohé plány v obrazové příloze této práce

²¹ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam I.-IV., in: *Československý architekt* XXXV., 1989, č. 11/13/16/18

²² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc. ze dne 30. dubna 2015

²³ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, osobní rozhovor ze dne 26. června 2014

²⁴ Osobní rozhovory s Ing. arch. Ivanem Vavříkem ze dne 30. dubna 2015, 4. července 2015 a 23. července 2015

²⁵ Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka. Praha 1977, Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka. Praha 1978, Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka. Praha 1980

1. Historie Žižkova

1.1 Ještě před Žižkovem

Krajina žižkovských svahů a Vinohradská pláň až k Jarovu, která vždy trpěla nedostatkem vody, byla nehostinná a k obývání nepříliš výhodná. Proto se zde setkáváme s archeologickými důkazy pravěkého osídlení spíše výjimečně.²⁶

Nejstarší písemné zmínky o území dnešního Žižkova jsou datovány lety 1306-7 a hovoří o prodeji několika pozemků ve vesnici Olšany, která v této době náležela Milevskému klášteru. Další osada na dnešním Žižkově se jmenovala Šešovice a zanikla za třicetileté války.²⁷ S přihlédnutím k dalším písemným dokladům vypovídajícím o vlastnických vztazích na území Olšan si můžeme poskládat celistvější obrázek o podobě této obce. Víme, že koncem 14. století ji tvořily dva vrchnostenské dvory a tři chalupy, jejichž majitelé vlastnili jen velmi malé kousky půdy.²⁸ Z druhé poloviny čtrnáctého století také pocházejí záznamy o vinohradech, které zde nechal založit Karel IV.^{29 30}

14. července 1420 se na zdejším vrchu Vítkově odehrála bitva mezi Žižkovými vojsky s vojsky krále Zikmunda,³¹ o sedm let později byl na památku této události pojmenován Žižkov. Vršku hned za Horskou branou se říkalo *Šibeníční hora*, protože dlouhou dobu sloužil jako staroměstské popraviště. Kromě šibenice na něm stála i kaple sv. Dimase, která byla zrušena roku 1782. Nedaleko šibenice vedla ve směru od Horské brány na konci Hybernské ulice cesta na Kutnou horu,³² která v podstatě kopírovala dnešní ulice Husitskou a Koněvovu.³³ Za vlády Marie Terezie bylo rozhodnuto, že pro příjíždějící z Vídně, není šibenice pěkným přivítáním v královském městě, a proto byla přesunuta na Židovské pece.³⁴

²⁶ SLABINA: Nová kniha o Praze 3, Praha 1998, 9-10

²⁷ Jan ŠKODA: Zvraty a paradoxy žižkovských dějin, <http://www.praha3.cz/noviny/o-mc-praha-3/historie/zvraty-a-paradoxy-zizkovskych-dejin/index.html>, vyhledáno 20. 6. 2014

²⁸ HOLEC: Nová kniha o Praze 3, Praha 1998, 11

²⁹ Jan SEDLÁK: Praha 3- Urbanismus, Architektura. Praha 2008, 22

³⁰ Výnos Karla IV nařídil, aby všechny stráně v okruhu tří mil od Prahy byly osázeny vinicemi, platilo to pro dnešní Žižkov, Vinohrady, Libeň, Vršovice,

³¹ Emanuel POCHE: Prahou krok za krokem, uměleckohistorický průvodce městem. Praha 1985, 368

³² Podle této cesty na Kutnou Horu byla také zmíněná brána nazvána

³³ POCHE 1985, 368

³⁴ ŠKODA 2014

Z roku 1457 pochází písemná zpráva o tvrzi, která zde však musela stát již dříve a která zanikla zřejmě na počátku 16. století.³⁵ I v průběhu 16. a 17. století oblast kolem Olšan i Žižkova sloužila především jako vinohrady a až na několik výjimek zde výrazná stavební činnost neprobíhala.

Vinice a vinařské domky na území dnešního Žižkova postupně zanikaly v 17. a 18. století a na jejich místě byly zakládány zahrady a usedlosti, z nichž se do dnešních dnů zachovala především jejich jména, například: Parukářka, Ohrada, Rajská zahrada, Pražačka, Hrabovka či Bezovka, které používáme dodnes. Roku 1680 byla na Olšanech současně založena 3 pohřebiště,³⁶ staroměstské, novoměstské a židovské. Tato pohřebiště měla sloužit pro pohřbívání obětí moru, který ve stejném roce vypukl v nedaleké Praze. O dva roky později byl na staroměstském hřbitově stavitelem Johanem Baptistou Heinritzem postaven kostel sv. Rocha, u něhož je diskutována inspirace či dokonce možné autorství Jeana Baptisty Matheye.³⁷ Po druhé morové ráně, která město ochromila mezi lety 1713-16 byl malý barokní kostelík postaven i na novoměstském hřbitově, tehdy byl zasvěcen Povýšení sv. Kříže, dnes je nazýván Atrium.³⁸

Když byly roku 1788 katastrálně založeny Vinohrady s rozlohou zhruba dnešního Žižkova, Vinohrad i části Olšan, bylo o osudu samostatné obce Olšany rozhodnuto a její zbývající část byla přičleněna ke Strašnicím.³⁹ V první polovině 19. století byly mezi původními zahradami a usedlostmi postupně budovány příměstské letohrádky a vily v zahradách. V roce 1825 byla na dnešní Parukářce vybudována kapslovna.⁴⁰

K největší stavební aktivitě ale došlo teprve ve druhé polovině 19. století. Nejdříve Praha pozbyla statut historického města, v důsledku čehož se mohlo obrovskou rychlostí začít rozrůstat zastavění pražského předměstí. Rozvoj zástavby na území dnešního Žižkova dále mimořádně podpořila výstavba Masarykova nádraží a první trasy železnice, po které se rychle rozvíjela hlavně industriální zástavba v západní části území.⁴¹

³⁵ AUGUSTA 1994, 11

³⁶ SEDLÁK 2008, 22

³⁷ POCHE 1985, 372/ SVOBODOVÁ, Markéta: Kostel sv. Rocha, Umělecké památky Prahy, Velká Praha, nestránkováno, v tisku/ Richard BIEGEL, Architektonický předěl v díle Jeana Baptisty Matheye, in: Barokní architektura v Čechách, Praha, 2015, 170

³⁸ HOLEC 1998, 12

³⁹ HOLEC 1998, 12

⁴⁰ SVOBODOVÁ, nestránkováno, v tisku

⁴¹ SEDLÁK 2008, 22

1.2 Historie výstavby Žižkova

Administrativně byl Žižkov založen teprve roku 1875 rozdělením původních Královských Vinohrad na dvě části - Královské Vinohrady a Žižkov, kterému připadlo celkem 354 domů a jehož obyvatelé využili práva zvolit pro svou obec nové jméno. O rok později byl prvním starostou města zvolen Karel Hartig, vlastenec a člen národní strany.⁴² Roku 1881 získal Žižkov statut města.⁴³ Argumentem byl především počet obyvatel, který se podle sčítání obyvatel vyšplhal až na 19 549 osob.⁴⁴ Během druhé poloviny devatenáctého století se ze Žižkova stalo třetí největší město v Čechách. Při rozdělení Žižkova a Vinohrad získal Žižkov poměrně rozlehlé území,⁴⁵ které však svou polohou, charakterem terénu a odříznutím od Prahy skrze železniční násep nebylo pro budování města ideální. Právě tyto činitele jsou jasnou příčinou toho, že na žižkovských svazích vyrostla obec stavebně méně hodnotných stavení určených pro dělnické obyvatelstvo. Velká část nových obyvatel Žižkova se sem přistěhovala ze sousedních průmyslových čtvrtí, které neměly dostatečné obytné kapacity, především z Libně a Karlína,⁴⁶ další přišli za prací z venkova, značný počet svých obyvatel získal Žižkov také po asanaci Josefova. Chudší obyvatelstvo z Josefova se pak částečně stěhovalo do nových činžovních domů na Žižkově.⁴⁷

Výstavba započala kolem hlavních silnic a cest, které je propojují.⁴⁸ Jejich linie byly určující také pro parcelaci pozemků. Hlavní osa byla stanovena tehdejší Vídeňskou silnicí - vedla z Pražského hradu, přes Staroměstské náměstí, Celetnou ulicí až k Prašné bráně a dále Hybernskou ulicí a dnešní Husitskou a navazující Koněvovou, která se vine podél úpatí Vítkova, směrem na Hradec Králové a Krakov.⁴⁹ Pro toto území platil v období před zbouráním městských hradeb demoliční revers a to do vzdálenosti 600 sáhů, tedy asi jednoho kilometru od městských hradeb. Všichni stavebníci, kteří chtěli rozšiřovat výstavbu v těchto místech, museli podepsat *revers na zbourání mocí*, který souvisel se strategickou terénní pozicí Žižkova. Pokud by se Praha ocitla ve válečném nebezpečí, umožňoval jí tento revers zbourat veškeré budovy na zmíněném území - tedy na dostřel z hradeb, aby nemohly sloužit nepříteli. A to aniž by si majitelé domů mohli nárokovat jakoukoliv náhradu škody.⁵⁰ [5]

⁴² AUGUSTA 1994, 14

⁴³ POCHE 1985, 368

⁴⁴ AUGUSTA 1994, 16

⁴⁵ Jiří HRŮZA: Město Praha. Praha 1989, 207

⁴⁶ SEDLÁK 2008, 22-23

⁴⁷ Osobní rozhovor s Ivanem Vavříkem, 30. dubna. 2015

⁴⁸ HRŮZA 1989, 207

⁴⁹ Ondřej BENEŠ: „Asanace“ Žižkova v sedmdesátých a osmdesátých letech. In: Žižkov (za)chráněný, 2009, 16

⁵⁰ HRŮZA 1989, 207

Pionýrem mezi obytnými domy na Žižkově se stal v roce 1858 první nájemní dům na Vídeňské ulici (dnes na rohu ulice Husitské a Jeronýmovy).⁵¹ V jeho okolí pomalu přibývaly další nájemní budovy, jejich masivní výstavba ale začala okolo roku 1860 rozprodáváním pozemků přiléhajících k tehdejší Olšanské silnici. Ta spojovala staré Olšany s kostelem sv. Rocha a Olšanskými hřbitovy. A zde postupně začala vznikat charakteristická zástavba pavlačových domů.⁵² O pět let později bylo podle pravidelného šachovnicového rozvrhu rozparcelováno i území kolem dnešního Komenského náměstí. Parcelace se stejně v čase jako v prostoru pohybovala od hlavních tříd východním i západním směrem. Této oblasti se pak podle hlavní třídy začalo říkat Na Vídeňské.

Již v této stavební etapě nad ostatní stavebníky vystupuje postava Karla Hartiga, který se stal vůdčí osobností a později i prvním starostou nově vznikajícího města. Karel Hartig byl nejen stavitelem, podnikatelem a obchodníkem s pozemky, ale byl zároveň autorem prvního parcelačního plánu usedlosti Pražáčka.⁵³ A byl to právě on, kdo se rozhodl stavět domy pro dělníky, protože zdejší terén nebyl pro náročnější obyvatele dostatečně komfortní.

První parcelaci zahájil Hartig roku 1865 v okolí dnešního Komenského náměstí.⁵⁴ Tento rok také zpravidla bývá považován za čas založení novodobého Žižkova. První regulační plány ukázňující bouřlivý stavební rozvoj zdejších končin, jsou známé z roku 1867 a jejich autorem byl právě stavitel Karel Hartig.⁵⁵ V témže roce byla také vybudována žižkovská plynárna. Zároveň se zasloužil také o iniciativu, která volala po pojmenování tohoto předměstí právě Žižkovem. I v názvech domů, ulic a náměstí zůstal věrný odkazu husitů. Vůbec první postavený dům se jmenuje U Jana Žižky z Trocnova a roku 1867 je na památku kališníků pojmenováno prvních deset ulic a náměstí: Husova, Prokopova a Poděbradova třída, Želivského, Chlumova a Roháčova ulice, Prokopovo, Komenského a hlavní Žižkovo náměstí. Na konci osmdesátých let přibýlo ještě náměstí Kostnické.⁵⁶

Nové město začalo velmi rychle růst.⁵⁷ Jiří Hrůza píše, že mezi lety 1870-75 bylo postaveno na 249 domů a rozdíl v počtu obyvatel mezi lety 1869 a 1880 činil 17 tisíc osob. Takovým přírůstkem se nemohlo chlubit žádné jiné pražské předměstí tehdejší doby.⁵⁸**[6][7]** V sedmdesátých letech se v Praze začalo s bouráním městských hradeb, které již dlouhou dobu nesloužily svému obrannému

⁵¹ ŠKODA 2014

⁵² HRŮZA 1989, 208

⁵³ HRŮZA 1989, 208

⁵⁴ ŠKODA 2014

⁵⁵ HRŮZA 1989, 208

⁵⁶ HRŮZA 1989, 208

⁵⁷ Blahomír BOROVIČKA/ Jiří HRŮZA: Praha - 1000 let stavby města. Praha 1983

⁵⁸ HRŮZA 1989, 208

účelu. Pro Nové Město Pražské to znamenalo snadnější spojení se sousedními předměstími, především s Královskými Vinohrady, Nuslemi a částečně i Žižkovem, který ale i nadále zůstal oddělen četnými bariérami. Ne všechny domy však byly stavěny kvalitně a proto se některé z nich ještě před svým dokončením zřítily.⁵⁹ Bloky byly výrazně menší než například na sousedních Vinohradech nebo v Karlíně. Co se podoby bytů týče, jednalo se především o dispozice o jedné místnosti, v menšině případů doplněné o kuchyň. Jak píše Jan Škoda ve svém článku: *Zvraty a paradoxy žižkovských dějin*, cit.: „A stavělo se nanejvýš úsporně – parcela se musela využít do posledního místečka, převažovaly jednopokojové byty, včetně sklepních, z materiálu nakopaného na místě se rovnou bral kámen, prosíval písek a pálily cihly.“⁶⁰

Sedlák ve své knize definuje ústřední část Žižkova, která byla v této době vystavěna.⁶¹ Je to hlavní prostor severně od Seifertovy třídy, který spojuje dva hlavní kompoziční principy. Zaprvé jsou to čtyři náměstí, Sladkovského náměstí - tzv. *Duchovní náměstí* s kostelem, Prokopovo náměstí – tzv. *Komerční* s obchody a bývalými trhy, Havlíčkovo náměstí - *Osvětové a správní náměstí* s radnicí a školou a nakonec je to Kostnické náměstí - *Obytné náměstí* s parkem.⁶² Zadruhé je to osnova tří spádnicových ulic - Cimburkovy, Milíčovy a Chlumovy, která kompozici náměstí doplňuje. Ty společně tvoří trojzubec orientovaný do ústřední části Starého Žižkova, na Prokopovo náměstí. Střední osa Milíčovy třídy spojuje světské centrum Prokopova náměstí s duchovním centrem místa, Sladkovského náměstím, jehož umístění nad ostatními náměstími jistě nese záměrnou symboliku.

Na celém území ohraničeném ze severu hřebenem Vítkova a Krejčárku a z jihu Parukářkou a Židovskými pecemi byla vybudována pravoúhlá uliční síť, zastavěná nejčastěji domy z období konce devatenáctého století a začátku století dvacátého. V následujících desetiletích byla doplňována dalšími budovami a dokumentuje tak vývoj názoru na ideální městskou blokovou zástavbu. Hlavní osou tohoto prostoru je historická Vídeňská cesta. Odtud se zástavba vyvíjela na východ i na západ v místech tzv. Malého Vítkova a prostorech bývalé plynárny – dnešní Viktorky.⁶³

Citlivá práce se štukovou výzdobou fasády v oblasti Starého Žižkova dokazuje, že stavitelé se snažili tvořit nejen reprezentativní jednotku domu, ale že společnými silami cíleně utvářeli i kompaktnost ulic a harmonii celku. Z této etapy výstavby také pocházejí pro Žižkov tolik

⁵⁹ HRŮZA 1989, 208

⁶⁰ ŠKODA 2014

⁶¹ SEDLÁK 2008, 74

⁶² SEDLÁK 2008, 74

⁶³ SEDLÁK 2008, 74

charakteristické pavlačové domy, které bývají s ulicí propojené průjezdy. Vnitrobloky byly v čase často živelně zastavovány, vestavby měli většinou užitnou funkci, například dílny apod.

Roku 1872 vznikla první velká škola na Komenského náměstí. O deset let později byla na Žižkov zavedena koňka.⁶⁴ Na konci osmdesátých let zde byla postavena elektrárna a bylo zavedeno elektrické osvětlení. V roce 1890 byla dokončena pýcha města, radnice s elektrickým osvětlením a věží podle plánů architekta Jana Šimáčka. A na samotném konci století kupuje město poslední kousek pozemku usedlosti Raismanky a staví kostel sv. Prokopa, jehož autory jsou Josef Mocker a František Mikš.⁶⁵

Zásluhou bohaté stavební aktivity se město nebývalou rychlostí rozrostlo a na konci 19. století bylo na jeho území registrováno téměř 60 tisíc obyvatel. Postupně se rozrůstalo dále ku Praze do míst, kde byl čerstvě zrušen demoliční revers, který byl v předcházející stavební etapě příčinou ostýchavosti některých stavebníků.⁶⁶

Roku 1870 založil Karel Hartig na Žižkově Občanskou záložnu, která velkou měrou pomáhala stavební aktivitě na Žižkově. Zásluhou své stavební činnosti a vlasteneckého boje, získal Karel Hartig velkou podporu žižkovských obyvatel a díky ní v roce 1871 v čele Strany pokroku zvítězil v místních volbách, pak roku 1875 byl zvolen starostou ještě nerozdělených Vinohrad a Žižkova a o rok později i nově vzniklé samostatné obce Vinohrady II, později přejmenované na Žižkov. Když roku 1878 zkrachovala Občanská záložna na Žižkově a Hartigovi se ji nepodařilo včas zachránit, ztratil podporu a posléze i křeslo starosty. Dokonce byl proti němu veden soud pro podezření z podvodu. Přestože byl Hartig později soudem osvobozen, na jeho křeslo již usedl někdo jiný. Nejdříve to byl jeho přítel Jan Nepomuk Richter, jak ale píše Pavel Augusta v knize *Praha 3 - známá neznámá*, cit.: „na radnici setrval pouhý jeden den. Byl to však pro Žižkov den nadmíru důležitý – právě v jeho průběhu schválilo obecní zastupitelstvo žádost o povýšení Žižkova na město. Hned poté bylo hašteřící se zastupitelstvo rozpuštěno a řízení obce se ujal úřady dosazený správní komisař Jan Hartl.“⁶⁷ Nový starosta byl zvolen

⁶⁴ HRŮZA 1989, 208

⁶⁵ SVOBODOVÁ, nestránkováno, v tisku/ SEDLÁK 2008/ POCHÉ 1983/ AUGUSTA/ SABINA/HOLEC 1998

⁶⁶ Demoliční revers zněl, jak cituje Jiří HRŮZA: Město Praha, Praha 1989, 207-208 : „Pro případ, že by stavby na zmíněné parcele za příčinou války, boje, revoluce nebo nějakým jiným účelem vysoké správy vojenské rozbořiti aneb jinak použití aneb docela zničiti měly, pražádné náhrady žádati nebudu a vyjadřuji se spolu, že ani oprávněn nejsem v dotyčných případech od obce městské náhrady žádati.“

⁶⁷ Karel AUGUSTA/ Dagmar BRONCOVÁ: Praha 3 známá neznámá, Praha 2013

teprve v následujícím roce a stal se jím Hartigův dlouholetý odpůrce J.M. Wertmüller, šéf Občanského spolku pro opravy v Žižkově, zvaného Marináři.⁶⁸

⁶⁸ ŠKODA 2014

2. Nová výstavba

2.1 Nejstarší plány

Kořeny názoru, že by mělo na místě Starého Žižkova vyrůst nové město, mají svůj původ na začátku 20. století. Kritika vycházela ještě z období před první světovou válkou a byla směřována především proti chybějícímu čerstvému vzduchu, nedostatečnému oslunění, špatné dopravní dostupnosti. Na plánu Ideální Velké Prahy je zřejmé, že již mezi lety 1915 až 1917 Max Urban uvažoval o přestavbě velké části metropole.^[8] Na rozdíl od nejstarších částí Prahy, měl být prstenec čtvrtí kolem historického centra Prahy kompletně přestavěn.

Již na *Přehledném regulačním plánu* z 30. let, vytvořeném Státní regulační komisí,⁶⁹ bylo navrhováno zrušení trojzubce ulic Cimburkovy, Milíčovy a Chlumovy. Zmíněný trojzubec byl od počátků kritiky Žižkova považován za nedostatek, jehož zrušením by bylo docíleno pohodlnějšího spádu ulic i kompozice bloků. Nová Cimburkova ulice měla propojit Žižkov přes Rajskou zahradu s oblastí u Muzea, kde měla navazovat na další plánované osy. V místě vyústění tunelu do Karlína bylo zamýšleno náměstí, které by se stalo dalším a „spádově“ přirozeným centrem oblasti.⁷⁰^[9] Ve stejné době mají také svůj počátek návrhy na propojení Prokopovy a tehdejší Nákvasovy ulice, samotný průkop byl realizován na konci 50. let.⁷¹

Mezi lety 1929-34 vyrostla na dnešním náměstí Winstona Churchilla, v místech bývalé Pražské plynárny, budova Všeobecného penzijního ústavu od architektů Josefa Havlíčka a Karla Honzíka. Tento dvanáctipodlažní solitér na půdorysu řeckého kříže se stal významným představitelem moderny v Praze.^[10] Havlíček s Honzíkem vtiskli panoramatu pravého břehu Vltavy nový výrazný prvek, který se v pohledu od Pražského hradu uplatňuje jako bílá deska s nižším křížením kolmých křídel.⁷² První návrhy na stavbu Všeobecného penzijního ústavu pocházejí z roku 1929, budova však byla realizována teprve mezi lety 1932-1934. Jak píše Rostislav Švácha ve své knize *Od moderny k funkcionalismu*: cit.: „U milovníků Staré Prahy se tato nejvelkorysejší realizace českého funkcionalismu nesetkala s příznivým ohlasem; spíše si na jejím místě přáli jaksí nové Hypšmanovy

⁶⁹ Plány státní regulační komise pro Prahu, <http://mpp.praha.eu/SRK/>, vyhledáno 29.7.2015

⁷⁰ Horský 2010, 76

⁷¹ Horský 2010, 77-78

⁷² Otakar NOVÝ a kolektiv: *Architekti Praze*. Praha 1971, nestránkováno

*Emauzy, přizpůsobené rázovité staropražské siluetě. Mladí funkcionalisté volili místo přizpůsobení střet.*⁷³ Stavba byla prvním vstupem *Zářícího města* na Žižkov, který se též později stane cílem dalších snah o umístění moderního urbanismu do centrální Prahy a to přes své značně „neideální“ krajinné uspořádání. Ačkoliv je v návrhu Havlíčka a Honzíka zřejmé, že zamýšlené stavby v okolí objektu měly zachovat myšlenku solitérní zástavby v zeleni, město a čas nakonec rozhodly jinak.

Josef Havlíček je spolu s Emanuelem Hruškou také autorem publikovaného soutěžního návrhu na novou zástavbu Žižkova. Žádný z návrhů, které byly do veřejné soutěže zaslány, nebyl realizován. Dvojice autorů se rozhodla, že za obdrženou odměnu vydají svůj návrh knižně, aby se dostal do širšího povědomí veřejnosti. Projekt vyšel v roce 1940 pod názvem *Cestou k novému Žižkovu*.⁷⁴

Návrhy se zabývají především přestavbou oblasti v okolí dnešního náměstí Winstona Churchilla, severně od Seifertovy třídy měla vzniknout unifikovaná obytná zástavba, jižně měly stát úřední budovy. Sami autoři píší, že svůj návrh nepovažují za konečné řešení věci, ale za „*života a vývoje schopnou základní ideu zastavění*“.⁷⁵ Kritéria soutěže vedla projekční tým k větší hustotě zastavění, než by jim přišlo optimální. Přesto je na navrhované solitérní zástavbě jasně patrná návaznost na myšlenky vedoucí k postavení Všeobecného penzijního ústavu.⁷⁶ **[11]**

Ve své argumentaci Havlíček a Hruška nad ostatní vynášejí hodnoty čerstvého vzduchu, bydlení v zeleni a dostatečného oslunění. Z jejich vlastního shrnutí vyplývá, že je pro ně jednoznačně lepším řešením zastavět území Žižkova výškovými budovami ve větší ploše zeleně, než zastavět větší plochu budovami nižšími, a zůstávají tak zcela ve shodě s Corbusierovským *Zářícím městem*. Ostatně je to po stavbě Všeobecného penzijního ústavu již podruhé, kdy vize moderního měst vstupuje na žižkovské svahy.

Ve svých návrzích Josef Havlíček a Emanuel Hruška představují odlišná řešení daného území, jednotlivé návrhy jsou propojeny ústřední myšlenkou křížového půdorysu objektů v různých obměnách. Zřejmá je zde inspirace myšlenkami funkcionalistických architektů, obzvláště u některých variant je zřejmá návaznost na Le Corbusierův plán Voisin. **[12]** Generace architektů, autorů soutěžních návrhů, pak byla koneckonců zároveň generací učitelů, či zkušených projektantů v době, kdy idea přestavby začala získávat jasné obrysy a reálné termínování. V plejádě odlišných návrhů

⁷³ Rostislav ŠVÁCHA: *Od moderny k funkcionalismu*. Praha 1985, 426-428

⁷⁴ Josef HAVLÍČEK, Emanuel HRUŠKA: *Cestou k novému Žižkovu*. Praha 1940

⁷⁵ HAVLÍČEK/HRUŠKA 1940, 5

⁷⁶ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc ze dne 30. dubna 2015

nenajdeme ani jediný, který by uliční strukturu či obecně charakter rostlého Žižkova považoval za hodnotný a hodný ochrany. [13] [14] [15]

Pozoruhodné nám může připadat vnímání sousloví „Soulad s okolím“, když čteme následující řádky z pera autorského dua Havlíček-Hruška: cit.: „Stavebník sám žádal, aby novostavby byly uvedeny v soulad se svým okolím. Tím může být míněna jen stavba Všeobecného penzijního ústavu na bloku „A“, neboť by bylo zajisté nepochopitelné, kdyby měly být nové nákladné stavby přizpůsobeny přestárým činžovním domům, jež tvoří celé okolní okolí.“⁷⁷ Můžeme se domnívat, že už názory této doby nastavují přístup k Žižkovu - i když zde jde o postoje k místy teprve půl století staré zástavbě.

Jak je možno vidět na plánu [16], své názory na to, jak by měl Žižkov vypadat, neopustil Havlíček ani na sklonku své kariéry, když za své působnosti ve Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) vypracovával předběžnou studii zástavby území při budově Všeobecného penzijního ústavu v Praze na Žižkově. Jeho návrh kompozice solitérních staveb zcela odmítá blokovou zástavbu, zachovává však hlavní uliční síť. Pro pražské panorama by byla jistě velkou změnou především řada výškových budov na Malém Vítkově, která měla nahradit osobitou uliční strukturu a především hradbu činžovních domů stojících v ulici Příbenické, jež se výrazně uplatňuje na pražské siluetě v pohledu od Hradčan.⁷⁸

⁷⁷ HAVLÍČEK/HRUŠKA 1940, 9

⁷⁸ HORSKÝ 2010, 80

3. Poválečný vývoj v přístupu k plánování města

Na základě vládního nařízení č. 36/1948 dostala Plánovací komise pro hlavní město Prahu za úkol vypracovat *Směrný upravovací plán Hlavního města Prahy*. Směrný plán formulující hlavní zásady a směrnice pro výstavbu a přestavbu Prahy měl sloužit ke zlepšení životních podmínek obyvatel města. Počítal se zachováním historických částí Prahy, novodobé obvody měly být přestavěny a modernizovány.

V tomto plánu z roku 1948 má kořeny také myšlenka dopravního systému průtahů Prahou od severu na jih a od východu na západ. Oproti plánům Státní regulační komise navrhuje větší plochy zeleně a plochy vymezené pro sociální zařízení a služby.^[17] Do budoucnosti plán nepočítá s navyšováním počtu obyvatel, naopak limituje kapacitu města.⁷⁹ Změnit se však měla obydlená plocha Prahy, protože stávající hygienické ani sociální podmínky nebyly považovány za vyhovující.⁸⁰ V průvodním textu se autor obsáhle věnuje také zeleným plochám určeným pro rekreaci. Mnoho prostoru dává též železniční dopravě a železniční síti.⁸¹ Konstatuje, že přestavbu nelze provést bez pronikavých zásahů do stávajícího města, nejdříve mělo dojít k asanaci městských částí, které se nejvíce rozcházejí s představou komfortního bydlení. Na prvním místě jmenuje Žižkov, pak Košíře, Nusle, Radlice. Tyto čtvrti mají být s ohledem na krajinné podmínky nahrazeny novou zástavbou nebo plochami zeleně apod.⁸² V co nejkratším časovém období doporučuje posouzení jednotlivých bloků nebo skupin bloků a rozhodnutí o případné asanaci, aby do objektů určených k demolici nebyly investovány prostředky do jejich modernizace.⁸³

Je zřejmé, že válečné zkušenosti generace, která plánovala novou Prahu, byly určující pro nové vnímání potřeb obyvatel v oblasti bydlení. Plochy veřejné zeleně, velkorysé plány ploch určených k rekreaci, čistý vzduch a vyšší komfort bydlení, to vše jsou stěžejní hodnoty, které plán představuje.

⁷⁹ Jiří NOVOTNÝ b: Úvahy nad směrným plánem Prahy 1948. In: *Architektura ČSR*, 104

⁸⁰ Jiří NOVOTNÝ a: Směrný plán- Praha budoucnosti. In: *Architektura ČSR*, 1948, 100

⁸¹ NOVOTNÝ 1948a, 100-103

⁸² NOVOTNÝ 1948a, 104

⁸³ NOVOTNÝ 1948a, 104

Ve svých úvahách nad směrným plánem publikovaným v témž čísle časopisu *Architektura ČSR* poukazuje Jiří Novotný na některé neduhy tehdejší Prahy. Pro svou dobu byla jedinou představitelnou variantou řešení těchto nedostatků rozsáhlá přestavba velké části města. cit.: „*Praha byla svlečena a stojí tu nahá uprostřed pusté bezlesé stepi. Její kdysi zelená údolí jsou zastavěna, potoky zmizely pod zemí, zastavění se nesmyslně na jedné straně zhušťuje, na druhé straně rozrůstá a tříští, průmysl prorůstá celé město, a to vše má pochopitelně zhoubný vliv na tělesnou i mravní hygienu obyvatelstva.*“⁸⁴

Dále hovoří také o nutnosti léčit Prahu, která je obklopena průmyslem a zemědělskými plochami, doporučuje ozdravení vzduchu, který proudí právě přes tyto území, vysazením lesů vně i uvnitř Prahy, které pomohou zásobit Prahu čerstvým vzduchem.⁸⁵

V roce 1971 Otakar Nový v knize *Architekti Praze* publikoval stať *Historická bilance pražské architektury a urbanismu*.⁸⁶ Jeho práce představuje cenný vhled do hodnocení a pojmání urbanismu v době, kdy se již pracovalo na přípravných plánech přestavby Žižkova. Autor oceňuje práci Státní regulační komise ve 30. letech, které se podařilo novostavbami i rekonstrukcemi vytvořit z Prahy důstojné hlavní město nově vzniklé republiky.⁸⁷ Vyčítá jí však neschopnost adaptovat metropoli pro automobilovou a veřejnou motorovou dopravu.⁸⁸

V brzkých poválečných letech panovala všeobecná bezstarostnost v otázce bydlení, spoléhalo se na množství uvolněných domů a bytů, které zůstaly prázdné po vyhnání Němců. Brzy se však ukázalo, že se obyvatelé z měst nechtějí stěhovat do opuštěných vesnic na venkově, kde není dostatek pracovních příležitostí a tamní život se velmi liší od způsobu života ve městě, který vedli do té doby.⁸⁹ Naopak okolo městských center se nadále rozvíjel průmysl i energetika a vznikalo tak množství pracovních příležitostí, za kterými přicházelo mnoho lidí. Počet obyvatel ve městech tak rychle narůstal a bytová krize trvale panující v Praze již od dob industrializace se nadále prohlubovala.⁹⁰ Po únoru 1948 bylo nejdříve nutné, aby se nový monopolní investor cit.: „*zformoval, diferencoval, konstituoval a byl schopen stavět město jako nedělitelný živý organismus.*“⁹¹ V 50. letech bylo mnoho energie investováno do transformace dochovaných památek pro potřeby nových socialistických

⁸⁴ NOVOTNÝ 1948b, 104

⁸⁵ NOVOTNÝ 1948b, 104

⁸⁶ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁸⁷ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁸⁸ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁸⁹ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁹⁰ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁹¹ NOVÝ 1971, nestránkováno

úřadů a do budování „*Monumentálních symbolů socialistické epochy*,“ nicméně budování nového bytového fondu stejně jako nové komunikační sítě bylo opomíjeno.⁹² V této době byla pozornost věnována zpracování několika variant územního plánu, postupně zpřesňující vizi nové Prahy. V několika nově vznikajících obytných celcích, například v Kobylisích, lze sledovat vývoj k typizaci a prefabrikaci stavební výroby. Vznikají také panelová sídliště pro několik tisíc obyvatel například na Petřinách nebo Červeném vrchu.⁹³

Směrný územní plán z let 1955 až 1964 vytypoval rozvojové oblasti pro nové městské části určené zhruba pro 420 000 obyvatel. Na začátku 60. let již bylo zřejmé, že bylo dosaženo 1 milionu obyvatel Prahy a oproti záměrům ze Směrného plánu z roku 1948 a s ohledem na dobové trendy, bylo možné očekávat další růst asi 200 000 obyvatel v následujících dvaceti letech.⁹⁴ Budování nových obytných kapacit v řádu desetitisícových „měst“ bylo neodkladnou nutností.⁹⁵ Druhou možností byla také regenerace či asanace „*nehodnotných a přestárých čtvrtí*.“⁹⁶ [18] Rozsáhlé komplexy desetitisícových nových čtvrtí však v první řadě vyžadují rozsáhlé budování inženýrských sítí a nových dopravních tepen pro osobní i veřejnou dopravu. Oproti meziválečným vizím *Zářících měst* však mají sídliště z 60. až 80. let spojuvat obytnou funkci a mnohými dalšími. V těchto urbanistických komplexech se počítá se širokou občanskou vybaveností a rozsáhlými plochami společné veřejné zeleně. Ve své stati však Otakar Nový konstatuje také nedostatky již realizované výstavby, jejichž řešení bude v blízké budoucnosti nezbytné věnovat dostatek pozornost. Mezi chyby patří například nedostatek hromadných garáží a z něho plynoucí chaotické zaplavování ulic osobními automobily, neudržovaná zeleň či předepsaná umělecká díla stojící často téměř jako provokace uprostřed rozestavěného neuspořádaného prostředí sídlištních celků, zároveň apeluje na vybudování nových pracovních příležitostí v nových městech, jež by podpořila jejich soběstačnost.⁹⁷

Mezi lety 1971 a 1980 došlo k cit.: „*energickému řešení problému výstavby bytů*,“⁹⁸ protože bylo v Praze postaveno 90 tisíc nových bytů.⁹⁹ Se stoupající dostupností nových bytů souvisí také vývoj nároků obyvatel. Podle sociologických průzkumů si obyvatelé přejí samostatný pokoj pro každého člena domácnosti a jeden pokoj společný. Současně se vyvíjejí také požadavky na uspořádání bytu.

⁹² NOVÝ 1971, nestránkováno

⁹³ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 87

⁹⁴ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁹⁵ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 89

⁹⁶ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 89

⁹⁷ NOVÝ 1971, nestránkováno

⁹⁸ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 127

⁹⁹ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 127-129

Jiří Hrůza a Blahomír Borovička předpokládali, že s vývojem požadavků bude později třeba upravovat i půdorysné uspořádání panelových domů tak, aby vyhovovaly budoucím požadavkům na bydlení. Počítají také s rozvojem alternativních forem bydlení, jakými měli být například kolektivní domy, vhodnějších pro „*upevňování socialistické společnosti*.“¹⁰⁰ Urbanistický plán z počátku 80. let navrhl, aby nová výstavba vznikala na rozvojových plochách v rámci stávajícího města a aby podstatná část nových bytů od počátku 90. let vznikala v procesu přestavby a obnovy a zamezilo se tak dalšímu rozšiřování Prahy do okolní krajiny.¹⁰¹ Příkladem takové přestavby či modernizace je také Žižkov.[19]

¹⁰⁰ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 130-132

¹⁰¹ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 133

4. Asanace Žižkova

4.1 Rozhodnutí o asanaci

„Žižkov je PRVNÍ ze starých a nehezkých čtvrtí, které mění svou podobu - tento úkol nás čeká nejen tady a nejen v Praze.“¹⁰²

Plánovaná přestavba bývalých dělnických čtvrtí vystavěných v průběhu 19. století pro zástupy lidí, hledajících práci v továrnách, které jako houby po dešti vyrostly okolo historické Prahy, měla začít na Žižkově. Ten se stal synonymem pro čtvrt nad ostatní nevyhovující a nedostatečnou, stavebně i sociálně. Přestavba byla mimo to motivovaná také přesvědčením, že se neodvratně blíží dopravní kolaps v Praze a je proto třeba urychleně vybudovat Základní komunikační systém Prahy tzv. ZÁKOS.

Zvolenou strategií byla plošná asanace nevyhovujících částí města. Centralizovaná přestavba za pomoci unifikované technologie byla lépe zorganizovatelná, měřitelná a kontrolovatelná než by byla například rekonstrukce. Dodavatelské společnosti nebyly schopny opravovat staré činžovní domy tradičními zděnými technologiemi. Z hlediska nastavení dobové stavební výroby nebylo podle Ivo Obersteina dobře představitelné, že by bylo možné repasovat původní domy v technickém stavu, ve kterém se nalézaly. Cihelny byly povětšinou zavřené, chyběli řemeslníci, bylo vyráběno velmi omezené množství typů oken, dveří, klik. Nade vším byla upřednostňovaná hromadná výroba v masivním množství.¹⁰³

V roce 1978 byla zahájena první etapa výstavby.¹⁰⁴ Podle plánů mělo být do konce roku 1980 na území Starého Žižkova o rozloze 120 hektarů postaveno 416 bytů s příslušnou občanskou vybaveností, garážemi a 26 ateliéry pro výtvarníky v podkroví. Celkem mělo být zbudováno 4323 nových bytů a 4242 bytů třetí a čtvrté kategorie mělo být modernizováno. Pouze 3380 bytů na

¹⁰² REPORTÁŽ, ČT 1980, Rozhovor s Františkem Gebauerem

¹⁰³ Jiří HORSKÝ: Praha vlastně do těch panelákových sídlišť vybuchla... Rozhovor s Ivo Obersteinem o asanaci Žižkova. <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=7977&type=11>, vyhledáno 20.6.2014, vloženo 16. 12. 09.

¹⁰⁴ Film 1978

řešeném území mělo zůstat v původním stavu. Výstavba měla být rozdělena do několika etap a poslední z nich měla být podle časového plánu dokončena v roce 1998.¹⁰⁵

František Gebauer, předseda Obvodního národního výboru jmenuje několik styčných bodů pro budoucí výstavbu, zároveň pojmenovává relevantní nedostatky stavební výroby ve vztahu k revitalizaci rostlého města z 19. století cit.: „*Žádná ze současných konstrukčních soustav hromadné panelové výstavby nevyhovuje přestavbě starého Žižkova - stavbaři by měli respektovat charakter zástavby starého města a neměli by si toto zjednodušovat.*“¹⁰⁶ Dalším požadavkem je vybudování velkorysé občanské vybavenosti, požadavky města staví do kontrastu s nedostatky sídlišť, která byla ve stejné době budovaná. Reflektuje nedokonalosti centralizované stavební výroby,¹⁰⁷ které však architekti mohli ovlivnit jen velice málo.

4.2 Bourání staré žižkovské zástavby a její dobové zdůvodnění

*„Vždyť o přestavbě Žižkova se mluvilo před válkou i po ní, ale nic se neudělalo, teď je řada na nás.“*¹⁰⁸

V 60. letech minulého století se začínají stávat aktuálními dávné myšlenky a plány na radikální přestavbu či spíše nahrazení žižkovské čtvrti - mluví se o plošné demolici staré, hygienicky a technicky nevyhovující a dlouhodobě neudržované nejstarší zástavby a vybudování nové čtvrti.[20] Součástí plánu ze 70. let bylo plošné nahrazení zástavby Starého Žižkova panelovými domy, ale také proměna uliční sítě.

Kořeny potřeby přestavby této čtvrti jsou slovy představitelů místní komunistické organizace hledány v tristní situaci z 30. let, kdy se Žižkov řadil mezi evropské čtvrti s nejvyšší hustotou obyvatelstva na kilometr čtvereční. Domy, které od počátku byly stavěny jako finančně dostupné

¹⁰⁵ Časový plán postupu výstavby po ucelených částech, Komplexní obnova Prokopovy ulice, SÚRPMO, březen 1988

¹⁰⁶ REPORTÁŽ, ČT 1977, Rozhovor s Františkem Gebauerem

¹⁰⁷ REPORTÁŽ, ČT 1977, Rozhovor s Františkem Gebauerem

¹⁰⁸ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/ II., Rozhovor s Jiřím Šebkem, místopředsedou ONV Prahy 3. in: Československý architekt XXXV., č. 13, 1989, 1

bydlení, již tehdy ani zdaleka neodpovídaly standardům bydlení v lepších čtvrtích Prahy.¹⁰⁹ Martin Krise si vzpomíná na objemnou složku v archivu Útvaru hlavního architekta hl. m. Prahy, s dopisy stížností již z doby kolem roku 1900 a z období první republiky, v nichž si obyvatelé Žižkova stěžují na špatný technický stav domů. Jako odpověď na stížnosti tu pak byly k nalezení opakované výzvy, aby majitel nedostatky uvedl do pořádku, pokuty pro majitele apod. Technický stav se za válečných let ještě zhoršoval.¹¹⁰ [21] Domy v této oblasti byly na konci 19. století postaveny velmi rychle a jistě měly početné řemeslné i stavební nedostatky. Podle ing. Arch. Martina Kriseho cit.: „*Domněnka, že Žižkov dožívá, byla oprávněná.*“¹¹¹ Na mnoha domech na Žižkově tak byla na počátku 70. let k vidění pro svou dobu tak typická lešení, stojící v celých ulicích na předem neohrazenou dobu, lešení, která neměla za úkol pomoci při obnově, ale zamezit zranění chodců způsobených padajícími římsami a omítkou.¹¹²

Hlavním veřejně prezentovaným argumentem pro asanaci Žižkova byla zmíněná zanedbanost zástavby, asanační oblast Žižkova měla podle Konceptu usnesení Rady národního výboru z roku 1973 nejhorší parametry vybavenosti bytů v Praze.¹¹³ Podle statistického sčítání ve zmíněném dokumentu byla na plyn napojena necelá polovina bytů ve staré části Žižkova, zhruba stejné množství bytů bylo jednopokojových a 10% bytových jednotek dokonce nebylo napojeno na vodu. Velká část bytů měla veškeré sociální zařízení sdílené na pavlači. Asanační část, jak ukazuje sčítání z roku 1970, na tom byla ještě o mnoho hůře, na teplou vodu zde dokonce bylo napojeno jen 3,2% bytů¹¹⁴, průměrná užitková plocha v 30% původních bytů nedosahovalo ani 5 m² na osobu.¹¹⁵ Jak však vyplývá ze statě Otakara Nového, tato čísla nebyla v celopražském měřítku žádným unikem, neboť v roce 1971 bylo celých 62% bytů v Praze jednopokojových nebo jednopokojových s kuchyní.¹¹⁶

V krátkém filmu České televize z roku 1977 si někdejší obyvatelé Starého Žižkova nejčastěji stěžují právě na diskomfort spojený s neuvěřitelně zanedbaným bytovým fondem ve starých žižkovských domech, opakovaně zmiňují časté poruchy společného sociálního zařízení, nepohodlnost samotného uspořádání pavlačových domů, vzdálenosti a nepohodlí při společném užívání sdílených prostor domu. Ani prostory v rámci samotných bytů nebyly vyhovující. Jaroslav Kocáb, v rozhovoru

¹⁰⁹ REPORTÁŽ, ČT 1977, Rozhovor s Františkem Gebauerem, Jiří RAK/ Jiří ŠEBEK: Praha 3, minulost a současnost. Praha 1988, 92

¹¹⁰ REPORTÁŽ, ČT 1980

¹¹¹ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

¹¹² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹¹³ Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy. Praha 1973, 3

¹¹⁴ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 6

¹¹⁵ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 4

¹¹⁶ NOVÝ 1971, nestránkováno

vzpomíná na žižkovský byt jedna plus jedna, ve kterém bydlel se svým otcem, dědečkem, babičkou a tetou.¹¹⁷ Ve vzpomínkách obyvatel Žižkova se vynořují až groteskní lidské rodinné i sousedské situace doby 70. a 80. let, které jedinečnou atmosféru té doby dokreslují snad ze všeho nejpředstavitelněji. Většina obyvatel asanovaných částí města byla v prvních fázích přestavby Žižkova přestěhována na Jižní město. Později, po dokončení stavby nových panelových domů v okolí Komenského náměstí, také právě sem.¹¹⁸

Z vyprávění pamětníků opakovaně zaznívá, že byla produktivní populace z neudržovaných bytů na Žižkově záměrně stěhována do bytů lepších kategorií, Žižkov tedy postupně získával rysy jakéhosi ghetta. Obyvatelé, kteří tu žili, byli z velké části Romové a lidé důchodového věku.¹¹⁹ O asanaci jako logickém vyústění situace se v rozhovoru vyjádřil Aleš Kletenský, vedoucí projektant přestavby Žižkova na konci 80. let. cit.: *„Panovala obava, že se ze Žižkova stane ghetto - že domy začnou padat, teklo do nich. Následovala bezradnost, co s obyvateli, když se jejich demografická skladba zoufale zhoršovala... takže následoval plán na čistý, chirurgický řez: tak to „strhneme“, plynárna v Malešicích jede na plný výkon a IPS nám to postaví.“*¹²⁰

Podle Josefa Štulce se bytový fond postupně prochátral až na hranu samovolného kolapsu. Pak padlo politické rozhodnutí, že bude Žižkov stržen a nahrazen sídlištěm.¹²¹ K obdobným rozhodnutím docházelo i v jiných regionech, nejlehčeji se sahalo k demolicím zvláště v severních a západních Čechách, kde se mnoho budov, jež byly dříve obydleny německým obyvatelstvem, nacházelo ve velmi špatném technickém stavu. Nejednalo se o záměr, ale o zaběhnutý systém stavební výroby i *„sociálního inženýrství.“*¹²² Prioritu měly sídliště a centrální stavební výroba v tehdejší podobě nebyla ochotná a schopná realizovat individuálně navržené stavby ani rekonstruovat a hlavně udržovat starší stavební fond.¹²³ Produktivní obyvatelstvo bylo za odměnu stěhováno na sídliště, kde získali nové byty odpovídající dobovým požadavkům na bydlení. Bourání nevyhovující zástavby v bezútešném stavu bylo vnímáno jako jediné a přirozené východisko z nevyhovující situace.

Samotné tyto důvody a stavební embargo platné od roku 1985, které znemožňovalo rozsáhlejší rekonstrukce v poškozených domech,¹²⁴ vytvořily podmínky pro velmi efektivní chátrání tohoto

¹¹⁷ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Jaroslavem Kocábem, který se odmítl vystěhovat na sídliště. 34-37

¹¹⁸ REPORTÁŽ, ČT 1980

¹¹⁹ Osobní rozhovory s doc. PhDr. Josefem Štuncem, 26. 6. 2014, s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. 4. 2015

¹²⁰ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Alešem Kletenským, 61

¹²¹ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štuncem, 26. června 2014

¹²² Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štuncem, 26. června 2014

¹²³ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štuncem, 26. června 2014

¹²⁴ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štuncem, 26. června 2014

území. Zároveň však také podpořily specifické *genium loci*, vlastní tomuto místu od počátků jeho dělnické minulosti.¹²⁵ Odpovědnost za nešťastnou situaci Žižkova na počátku 70. let však nese vlastník a správce, tedy stát, který toto území nechal chátrat po několik desetiletí.¹²⁶ Asanace Žižkova byla pro správu města a pro stranu v mnoha ohledech nejsnadnějším řešením. Péče o historický fond je odborně, řemeslně i časově náročný úkol, oproti tomu, všechny nově vystavěné domy slibovaly více méně jednotný stavební vzorec, srovnatelnou náročnost na údržbu i provoz a jevily se tak jako instantní a jednoduché řešení.¹²⁷

Kniha Praha 3- Minulost a současnost z roku 1988, přibližuje probíhající asanaci jako: cit.: „Přestavbu s cílem odčinit křivdy, které napáchal bývalý kapitalistický společenský řád na našich občanech na úrovni bydlení. Stačí se porozhlédnout po našem obvodě, abychom si uvědomili, jak Žižkov v posledních letech vzrostl a jak pronikavě se začal měnit. ... Naše plány a záměry do budoucnosti, zejména pokud jde o přestavbu starého Žižkova, jsou smělé a velkorysé, avšak zároveň jsou zcela reálné právě proto, že naše socialistická společnost vytváří pro jejich uskutečnění všechny nezbytné předpoklady.“¹²⁸

Tato epocha vinila stavebníky Hartigovy doby a první republiky, kteří záměrnou rezignací na kvalitu a vybavenost zástavby budovali propast mezi společenskými třídami. Autor kapitoly *Urbanistický vývoj- Současnost a budování obvodu*, Jiří Šebek, definuje problematické aspekty obytné zástavby starého Žižkova. Kapitalistické společnosti vytýká dělení čtvrtí, ulic, domů i bytů na proletářské a na ty, určené pro vládnoucí vrstvu.¹²⁹ Příkladem tohoto rozdílu jsou dvě těsně sousedící čtvrti - na jedné straně buržoazní Vinohrady a na straně druhé právě proletářský starý Žižkov.

V rámci žižkovských domů, se například výrazně odlišoval byt pana domácího, který byl zpravidla nápadně větší a měl na rozdíl od bytů většiny ostatních obyvatel úplné vlastní sociální vybavení. Dělničtí obyvatelé typicky sdíleli společné sociální zařízení s vodovodem, ale bez koupelen na pavlačích či chodbách.¹³⁰

Dalším, nejméně stejně významným cílem, který plán celkové asanace ve všech fázích svého vývoje sledoval, byla plánovaná výstavba vysokokapacitní komunikace směřující od Florence směrem na jiho-východ. Myšlenka velké silnice od Prokopova náměstí směrem k Italské ulici má dokonce své

¹²⁵ HORSKÝ 2010, Vzpomínky žižkovských obyvatel na sedmdesátá a osmdesátá léta, 34-42

¹²⁶ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

¹²⁷ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

¹²⁸ RAK/ ŠEBEK 1988, 6

¹²⁹ RAK/ ŠEBEK 1988, 92

¹³⁰ RAK/ ŠEBEK 1988, 92

kořeny již v návrhu regulačního a zastavovacího plánu z roku 1928, předchází tedy i soutěži na návrh nové budovy Všeobecného penzijního ústavu.¹³¹ Projekt průtahu Žižkovem je pak dále rozvíjen na plánech Josefa Havlíčka z roku 1959.¹³²[16]

Ve vyjádřeních k přestavbě Žižkova se stále opakuje idea Žižkova jako prvního, prubířského příkladu takto rozsáhlé přestavby historického města, který má být vzorem pro mnohé další městské části nejen v Praze, ale v celém Československu.

4.3 Přípravné plány

4.3.1 Plány Ivo Obersteina a Stanislava Horáka

Ivo Oberstein pracoval od roku 1962 v kanceláři Útvaru hlavního architekta hl. m. Prahy. Krátce poté byl přizván k teoretické asanační studii Starého Žižkova. Spolu s ním na projektu spolupracoval také Stanislav Horák, výsledné vizualizace pocházejí z roku 1967.¹³³[22] [23] Na počátku 60. let byla po částech zpracovávána nová celková koncepce původních čtvrtí z 19. století a postupně byla řešena otázka Smíchova, Holešovic, Žižkova, Karlína, Libně a dalších čtvrtí.

Úkolem Obersteina a Horáka bylo vytvořit čistě teoretickou urbanistickou studii, jež měla být cit.: „podkladem pro výpočet modernizace podle tehdy platných norem pro bydlení a společně s vizualizací se měla stát zdrojem informací pro nový územní plán.“¹³⁴ Hlavním požadavkem bylo v plánech a vizualizacích zachytit takzvanou „společenskou poptávku budoucnosti“,¹³⁵ a navrhnout takové řešení, které bude lépe odpovídat dobovým požadavkům na bydlení a to za využití typových bytových domů a technologií. V těchto plánech má své kořeny také výběr lokality na východ od Prokopova náměstí určené k přestavbě v počátečních etapách. Naopak oblast okolo kostela sv. Prokopa a Malého Vítkova měla být zachována. Projektanti pečlivě zvažovali, které bloky mají být asanovány a detailně rozvažovali, jak má výstavba na plánech vypadat. cit.: „Věděli jsme, že i pouhá

¹³¹ Ondřej BENEŠ, „Asanace“ Žižkova v sedmdesátých a osmdesátých letech, in: Žižkov (Za)chráněný, Praha 2010, 17

¹³² BENEŠ 2010, 17

¹³³ Jiří HORSKÝ: Praha vlastně do těch panelákových sídlišť vybuchla... Rozhovor s Ivem Obersteinem o asanaci Žižkova. <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=7977&type=11>, vyhledáno 20.6.2014, vloženo 16. 12. 09.

¹³⁴ HORSKÝ 2010, 81

¹³⁵ HORSKÝ 2010, 81

skica může zatvrdnout – a pak se podle ní může chtít dál projektovat.¹³⁶ Definitivní projekty však vznikaly o dekádu později, v ateliérech SÚRPMO.

Za zmínění stojí určitě vzpomínka, kterou Ivo Oberstein poskytl pro rozhovor na archiweb.cz. Reflektuje postavení architektů pracujících v určité době na plánování městských zásahů, které nicméně mohli ovlivnit jen ve velmi omezené míře. cit.:

„Jednou jsme byli pozváni na Národní výbor Prahy 3, kde jsme se setkali s předsedou a šéfovou odboru výstavby. Postupně rozbalujeme, co by přestavba Žižkova znamenala, úřednice kouká na moje panorama a říká: Ježíš, to by bylo krásné sídliště! A v tu chvíli mne zamrazilo. Nechci říct, že mi všechno došlo až tam, ale prostě zamrazilo. Namísto Žižkova, sice na severním svahu a s přehuštěnými bloky atd., ale přece jen namísto Žižkova – sídliště! Byl jsem tehdy rád, že moje práce skončila studií.“¹³⁷

4.4 Žižkov jako horký brambor

Jednotlivé návrhy pro Žižkov zpracovávalo několik vybraných projekčních kanceláří. Velké ateliéry byly pod tlakem, bylo zřejmé, že některý z nich bude muset přestavbu Žižkova projektovat. Přestože se jednalo o velikou zakázku, architektům se do ní nechtělo. Důvodů, proč si Černého Petra nakonec vytáhl právě Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, bylo hned několik. Podle slov Martina Kriseho, bylo snahou SÚRPMO, v počátečních fázích pak především Prof. Ing. Arch. Miroslava Bašeho, aby návrhy byly uskutečnitelné, nikoli příliš idealizované. Na konečné vybrání projekční kanceláře SÚRPMO měl velký vliv hlavní architekt Prahy - Blahomír Borovička, který byl toho názoru, že právě tyto ateliéry budou mít pro městskou zástavbu větší pochopení než ty, které stavěli velká sídliště v Praze jako například Severní město (Pražský Projektový ústav), Jihozápadní město (Ing. Arch. Ivo Oberstein - Projektový ústav výstavby hl. m. Prahy (PÚVHMP) či Jižní město (původní plán - akad. Arch. Jiří Lasovský doc. Jan Krásný, ing. Miroslav Řihošek (Atelier 9.)¹³⁸

¹³⁶ HORSKÝ 2009, archiweb.cz

¹³⁷ HORSKÝ 2009, archiweb.cz

¹³⁸ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

4.4.1 PÚDIS

Projektové přípravy na začátku sedmdesátých let připravoval jako první PÚDIS - Projektový ústav dopravních a inženýrských staveb, jehož hlavním posláním byla příprava systému městské hromadné dopravy a hlavních městských komunikací pro individuální dopravu s přestavbou dopravní sítě hlavního města Prahy.¹³⁹ Dvojicí projektantů byli Ing. Arch. Hubička, Ing. Arch. Tomek. Na modelu je patrné, že jejich zadáním bylo především řešit problematiku dopravy a plánované Hrdlořezské radiály, vidíme zde velkokapacitní komunikaci v Prokopově ulici, která je vyzvednuta nad povrch ulice, křížení s ulicí Husitskou je řešeno mimoúrovňově.[24] Navrhované stavby jsou zde podány spíše schematicky a působí mohutným a trochu neohrabaným dojmem, s vizí Le Corbusierova *Zářícího města* mají jen velmi málo společného. Návrh předkládá možné řešení zvýšení kapacit páteřních komunikací tak, aby bylo možné vyhnout se masivnímu bourání v okolí Řehořovy ulice. Zřejmý je u tohoto návrhu důraz na jasné zadání Hrdlořezské radiály, která se stala zcela určující pro všechny plány přestavby Žižkova.¹⁴⁰

4.4.2 SIAL

Sdružení architektů a inženýrů Liberecka - SIAL vzniklo jako jeden z důležitých plodů Pražského jara v roce 1968. Fenomén SIAL, který se navzdory železné oponě stal známým i v západní Evropě, založili architekti Karel Hubáček, Miroslav Masák a Otakar Binar. Brzy se ateliér rozrostl o množství nadaných studentů českých škol architektury, jako byli Emil Přikryl, Jiří Suchomel, John Eisler, Martin Reiniš a mnoho dalších, a dali vzniknout vzniknout uskupení Školka SIAL.¹⁴¹

Mezi lety 1971 a 1973 se tým SIALu- (Ing. Arch. Hubáček, Ing. Arch. Masák, Ing. Arch. Zavřel a kolektiv) také podílel na plánování přestavby žižkovských svahů. Základním rysem, který návrhy SIALu odlišuje od plánů Havlíčka a Hrušky či PÚDISu, je téměř doslovné zachování uliční struktury, a to až na mírná rozšíření v ulicích Táboritské, Prokopově a na Olšanském náměstí. Projekt se věnuje zvýšení kapacity hlavních komunikací při současném zachování členění samotného prostoru a uliční sítě. Plány SIALu zachovávají také předepsané hlavní komunikační osy Husitskou a Prokopovu. Ani při nejlepší vůli však za podmínek konkrétního zadání nebylo možné vyhnout se asanaci. Některá závazná území určená ke zbourání byla definována již ve studiích od Obersteina a Horáka.

¹³⁹ Historie firmy PÚDIS, <http://www.pudis.cz/historie-firmy>, vyhledáno 25.7.2015

¹⁴⁰ HORSKÝ 2009, 83

¹⁴¹ Rostislav ŠVÁCHA: Sial. Praha 2010

Spíše než o plošnou asanaci se autoři návrhů snažili o odstupňovanou přestavbu s minimem novostaveb.¹⁴² Jejich záměrem bylo především modernizovat. Jedná se o první plány, které si cenní stávající žižkovské struktury a počítají s jejím zachováním. Součástí plánu byly opravy, čištění dvorů, některé bloky měly být dostavěny nebo též restrukturalizovány (úpravy dispozic bytů, doplnění sociálního zařízení apod.) Oblasti, jejichž zástavba se nacházela v mimořádně špatném stavu, měly být postaveny znovu. Aby byly uchráněny alespoň některé domy okolo Husitské a Prokopovy ulice, byla v některých variantách projektována dokonce víceúrovňová silnice.¹⁴³ Městská část však měla získat také nové dominanty. Ikonou nového Žižkova se měla stát budova deskového domu na Tachovském náměstí. Nová zástavba měla respektovat výškovou hladinu původní zástavby, nad její horizont však vystupovaly dvě výškové budovy umístěné za hmotu Penzijního ústavu.[25] Zdeněk Zavřel také vzpomíná, že byli v opozici k myšlenkám Athénské charty a k názorům generace svých učitelů. Chtěli přirozeně rostlé město, cítili averzi proti jednoduchým řešením a záleželo jim na specifickém *geniu loci* Žižkova, které se snažili postihnout také pomocí sociologického průzkumu.¹⁴⁴

Zásadní složkou návrhu, který se stal také součástí Konceptu usnesení Rady národního výboru v roce 1973 (výchozího dokumentu pro realizované plány SÚRPMO) byl sociologický průzkum, který mezi lety 1969-1972 vypracovával Doc. Milan Matějů. Vycházejíc z tohoto průzkumu, reflektovali architekti skutečnost, že Žižkov vždy byl a je především obytnou čtvrtí, výraznější asanační zásah by změnil skladbu obyvatel i jeho zaběhnuté sociálně společenské vazby. Podle slov Milana Matějů, cit.: „*stojí svébytnost Žižkova na dvou elementech- architektonické chudobě, skromnosti, ale zároveň hojnosti mezilidských vztahů.*“¹⁴⁵ Revitalizace by byla pro zachování těchto dvou elementů citlivější. Čeští sociologové byli díky literatuře i ojedinělým cestám za hranice seznámeni se západoevropským i zaoceánským sociálním plánováním, postaveným zásadní měrou na participaci zúčastněného obyvatelstva na připravovaných urbanistických změnách.¹⁴⁶ Jejich snahou bylo tyto myšlenky přenést i do našeho centrálně řízeného systému městské výstavby i obnovy.

Normalizace v plném proudu v sedmdesátých letech, tedy v době, kdy se tvořila koncepce výstavby nového Žižkova, nebyla inovativním podnětům ze západu zdaleka tak otevřená jako doba let šedesátých. V rámci celospolečenských změn po srpnu 1968 se i městské plánování vrátilo k

¹⁴² HORSKÝ 2010, Rozhovor se Zdeňkem Zavřelem, 46

¹⁴³ HORSKÝ 2010, Rozhovor se Zdeňkem Zavřelem, 46-48

¹⁴⁴ HORSKÝ 2010, Rozhovor se Zdeňkem Zavřelem, 46-48

¹⁴⁵ HORSKÝ 2010, Rozhovor s PhDr. Martinem Matějů, 49

¹⁴⁶ Jiří MUSIL: Sociologie, Bylo to nutné?, in: Žižkov (Za)chráněný, 2010, 20

„Marxistickému fundamentalismu“,¹⁴⁷ který se stavěl zcela odmítavě k demokratizujícím principům sociálního plánování a zarazilo tak opatrně budovanou otevřenost k těmto vlivům.¹⁴⁸

Zdeněk Zavřel formuluje podvědomou otázku z raných 70. let „svědomí a odpovědnosti“, kterou mladí architekti museli řešit, když věděli, že šlo o více cit.: „něž o obrázky do časopisu.“¹⁴⁹ Autoři návrhů ateliérů SIAL s odstupem let a s určitou lehkostí vědomí, že pro ně zůstalo pouze u návrhů, reflektují dobový přístup k Žižkovu. Martin Matějů v rozhovoru říká, „Je pravda, že z jistého pohledu se stal Žižkov také režimní zkouškou: co si může nebo nemůže dovolit.“ Odpověď ukázal čas, to co si režim finančně i společensky snad mohl dovolit na počátku sedmdesátých let v normalizační době, by mu na konci 80. let prošlo jen s velkými obtížemi a za protestů občanů

Otázka, kterou však do zdánlivé příkladnosti návrhů Sdružení architektů a inženýrů Liberecka vnáší časový odstup, je otázka po realizovatelnosti jejich návrhů v době, kdy byl vyráběn jediný panelový systém VVÚ ETA. Tento stavební kolos navíc cit.: „stavěl nejraději podle jeřábové dráhy rovné bloky paneláků.“¹⁵⁰ Jak je možné, že v návrzích Sialu „to jde“? Zdá se, že se návrhy SIALu ve své době zdály být ideálními ale velmi drahými a těžko uskutečnitelnými plány, které mohly sloužit jako myšlenkové schéma nebo reflexe nedostatků stávající stavební výroby. Možná autoři doufali, že zadají podnět k větší rozmanitosti výroby. Druhý možný výklad této práce je snad odvážný, ale jistě představitelný, s ohledem na to, jak nevídaná byla vidina realizování tohoto zadání. Možná záměrně vypracovali návrh, který byl na svou dobu příliš optimistický či výrobně náročný a záměrně se tak vyhnuli získání této zakázky.¹⁵¹

4.5 Příprava a konečné plány SÚRPMA

4.5.1 Zadání

„Zadání bylo jednoznačné, do 15 let měl Žižkov zmizet.“¹⁵²

¹⁴⁷ MUSIL 2010, in: Žižkov (Za)chráněný, 24

¹⁴⁸ MUSIL 2010, 24

¹⁴⁹ HORSKÝ 2010, Rozhovor se Zdeňkem Zavřelem, 46

¹⁵⁰ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 58

¹⁵¹ Osobní rozhovory s Ing. arch. Ivanem Vavříkem ze dne 30. dubna 2015, Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁵² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

Z přípravných studií ÚHA od Iva Obersteina a Stanislava Horáka, plánů vzniklých postupně v Projektovém ústavu dopravních a inženýrských staveb (PÚDIS), Atelieru 7 Sdružení architektů a inženýrů Liberecka (SIAL) z roku 1973 vyplynulo několik směrnic, kontur. Ty měly být vedoucími liniemi pro plány, které vznikaly ve Státním ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů-SÚRPMO.

Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy, vypracovaný na základě rezoluce Obvodního národního výboru v Praze 3 (OVN) z 20. 7. 1972 a usnesení rady ONV Prahy 3 z 26. 9. 1972, definuje specifika čtvrti a pojmenovává nedostatky Žižkova. Dále pak vymezuje území, pro které má být vytvořena urbanistická studie¹⁵³ a území, jež má být řešeno podrobným asanačním plánem v I. Etapě,¹⁵⁴ tedy okolí Táboritské a Olšanské ulice. Současně také stanovuje kritéria pro přestavbu Žižkova.

Podle územního plánu zmiňovaného v usnesení Rady národního výboru má kromě stávajícího centra celoměstského charakteru v okolí budovy Ústřední rady odborů, čtvrtového centra Prokopova náměstí s okolím, které je situováno ve středu obytné zástavby, vzniknout centrum druhé. Kde by měl být postaven supermarket, kino, spořitelna a kancelářské budovy. Toto centrum by mělo být situováno v místech napojení Táboritské ulice na ulici Olšanskou - tedy budoucího Olšanského náměstí v podobě, jak jej známe dnes. Na Žižkov měla být také zavedena plánovaná linka metra D. Kudy přesně by tato linka vedla, se měnilo nejen v závislosti na proměně projektů pro Žižkov, ale také na vývoji plánů zástavby dále od centra města na východ.

Domy v okolí Řehořovy ulice jsou v dokumentu označeny za domy lepší kvality, které v této fázi projektu nepotřebují asanaci ani modernizaci, řešení jejich otázky bylo tedy prozatím odsunuto. cit.: „Zástavbu Malého Vítкова ponechat na dožití, do doby přestavby na centrální oblast prostoru budovy ÚRO.“ Je tedy zřejmé, že se výhledově počítá i s výrazným zasahováním do této, v panoramatu velmi exponované, oblasti.

Podle usnesení by nová zástavba v asanované části území měla respektovat dosavadní formu charakteristické blokové zástavby, tak aby byla jasně vymezena plocha vnitřních obytných prostorů s vnitroblokovou zelení a plocha veřejných uličních prostorů. Doporučeno je také zachovat stávající

¹⁵³ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 2: Území vymezené na severu vrchem Vítkova, na jihu Riegrovými sady, ul. Kubelíkocou, Křišťánovou a Olšanskou. Ve směru západ-východ sahá do ul. Italské a Hlavního nádraží k Zásobní zahradě s Vrchem sv. Kříže.

¹⁵⁴ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 2: Území ohraničení Koněvovou třídou, ul. Ostromečskou, severním svahem Vrchu sv. Kříže, ul. Rokycanovou, Sabinovou a případně Prokopovou.

uliční síť. Jasná kritéria jsou také stanovena pro občanskou vybavenost ve všech centrech čtvrti, ať už se jedná o metry čtvereční prodejní plochy samoobsluh i rozptýlené veřejné vybavenosti v parterech nových obytných domů nebo počty míst v sezení v kinech či divadle. Nově budovaná občanská vybavenost měla být v I. etapě výstavby soustředěna na Olšanské náměstí v jeho nové podobě. Důraz je kladen také na využití potenciálu veřejné zeleně na exponovaných místech Žižkova - Vítkov, Vrch Svatého Kříže, Rajská zahrada.

Podle Návrhu usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973 měli SÚRPMem připravované projekty navazovat na poznatky, se kterými přišly plány PÚDISu i SIALU. Důraz byl kladen také na zohlednění vypracované sociologické studie,¹⁵⁵ jež se zabývala také společenskými vztahy v oblasti a přišla rovněž s poznatky o vysokém stupni soužití obyvatelstva, o Žižkově jako čtvrti rostlé, přirozeně se vyvíjející s obytným prostředím, přes všechny nedostatky bytového fondu umožňujícím dobrou zabydlenost svých obyvatel.¹⁵⁶ Kromě toho pracovali projektanti s velmi kvalitními sociologickými a stavebními průzkumy od Miroslava Bašeho. SÚRPMO bylo s plány SIALu dobře seznámeno. Konkrétně se například nechali ovlivnit v novém umístění Žižkovské radiály, která v původních plánech SÚRPMa, vedla po/ pod Seifertovou třídou. [26]

Zprvu velmi technokratické řešení s převažující měrou demolic s postupujícími lety ustupovalo od původní míry radikality ve prospěch modernizací. Jak dokumentuje obrazová příloha, jednotlivé projekty a jejich vývojové fáze se v leccems odlišují.

4.5.2 Diktát dopravy- Žižkovská radiála

V územním plánu byla podle Základního komunikačního systému (zkráceně ZÁKOSu)¹⁵⁷ zanesena tzv. Žižkovská radiála v kategorii městské rychlostní komunikace¹⁵⁸. Žižkovská radiála měla vést kolem Olšanských hřbitovů, Nákladového nádraží Žižkov, dále tunelem vedoucím okolo kaple sv. Rocha a pak směrem k Severojižní magistrále. Nebylo však zcela jasné, kde se na ní má napojit. Realizace byla plánována do období dokončení výstavby sítě rychlostních komunikací v centrální oblasti města po roce 1990.¹⁵⁹ Její plánované umístění však mělo být důsledně rezervováno již v rozvržení prvních etap výstavby, řešeno muselo být také nutné rozšíření ulice Prokopovy a Husitské, kterými mělo nově

¹⁵⁵ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 2

¹⁵⁶ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 5

¹⁵⁷ Koncepce rozvoje silniční sítě v Praze mezi lety 1974 a 1990

¹⁵⁸ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, čl. Dopravní řešení

¹⁵⁹ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, čl. Dopravní řešení

proudit mnohem více automobilů, stejně jako nedostatečná kapacita křižovatek Prokopova - Husitská a U Bulhara.¹⁶⁰ Druhá možnost byla propojit dnešní Seifertovu ulici (dříve Kalininovou) v místech křížení s ulicí Krásovou novou komunikací s křižovatkou U Bulhara. I v tomto případě by bylo nutné rozšířit kapacitu ulice a došlo by tak nejspíše k dalším demolicím.¹⁶¹

Jak je vidět na plánech a vizualizaci z let 1977/78, projektanti SÚRPMA se chtěli vyhnout vedení radiály po nebo pod Seifertovou ulicí a zasazovali se proto o její přesunutí do Prokopovy a dále podél Vítkovského kopce, v ose dnešní Husitské ulice. Volili tedy její vedení Prokopovou a Husitskou ulicí, komunikace měla být částečně zastropena. **[27]** Doprava je zde řešená po vzoru sídlišť, nikoli rostlého města. Neexistuje velká rozmanitost dopravní sítě, ale jedna pátevní cesta a z ní vedoucí úzké odbočky do okolních ulic, které mají téměř pěší charakter. U realizovaných staveb je tendence oddělovat veřejný prostor ze silniční strany nových budov, kde se nacházejí též parkovací místa. Na druhé straně domů se nachází již prostor pouze pro pěší prostor veřejné zeleně, toto uspořádání je typické pro některá sídliště, ale zároveň ve větším měřítku připomíná také původní žižkovské vnitrobloky. **[28]**

V období plánování druhé etapy výstavby se na území Starého Žižkova počítalo s kompletním zastřešením této radiály a jejím částečným zahlobením. Tunel je z části tvořen suterény demolovaných domů. To je umožněno díky rozšíření uličního profilu.**[29]** V alternativních studiích projekčního týmu ze samého závěru 80. let se od ní zcela upustilo. Ing. Arch. Martin Krise vzpomíná, že po celou dobu plánování této velkokapacitní komunikace doufali, že se bude její stavba tak dlouho odkládat, až se od ní upustí. Zároveň ale hovořil o důležitosti dopravních plánů v normalizačním stavebnictví, kde stála radiála na zcela prvním místě.¹⁶²

V době, kdy na plány přestavby protínala tlustá křivka Žižkovské radiály, potýkali se architekti SÚRPMA kromě mnoha úskalí samotné výstavby nového Žižkova velkou měrou právě s problémy dopravními – jak zamezit rozsáhlým demolicím v oblasti Starého Žižkova a kde má být umístěno křížení Žižkovské radiály s dalšími komunikacemi. Předpokládané umístění velké křižovatky bylo v místech dnešní křižovatky u Bulhara. Tehdejší územní plán však vůbec nepočítal s historickou budovou Masarykova nádraží, ani domů v jeho nejbližším okolí. Později se počítalo pouze s bouráním nádražních remízů. Dnes památkově chráněné domy byly vyprázdněny a měly být zbořeny, aby na jejich místě vznikla křižovatka. **[30]**

¹⁶⁰ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, čl. Dopravní řešení

¹⁶¹ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, čl. Dopravní řešení

¹⁶² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

4.5.3 *Zářící město Žižkov* podle Jindřicha Kriseho

Ing. Arch. Jindřich Krise dostal od hlavního architekta zadání, nakreslit Žižkov jako ideální město, *Zářící město*. Jeho studie měla být alternativou ke komparaci s plány, které ve stejné době připravovalo SÚRPMO. Borovička měl v té době pochybnosti, jestli ateliér Miloše Sádka nepřistupuje k Žižkovu příliš opatrně a jestli by kompletní nahrazení nebylo čistším a efektivnějším řešením.¹⁶³

Výsledné pohledy i půdorysy, které navrhl Jindřich Krise, ale kreslil Martin Krise, se jistě od plánů SÚRPMO v mnohém odlišují. Na první pohled je zde cítit určitá velkorysost, se kterou přistupuje k prostoru žižkovských svahů. Při srovnání plánu Jindřicha Kriseho s plány jeho syna a kolektivu je nesporné, že se mladší z obou Kriseů a tým projektantů SÚRPMO od malebnosti a svéráznosti žižkovských domků nemohl odpoutat. Oproti tomu u Jindřicha Kriseho je velmi zřejmá důvěra ve funkcionalistické myšlenky *Zářícího města* - bydlení v zeleni, dostatečné množství volného prostoru, slunce a vzduch, v panelovou technologii a sídlištní zástavbu.[31] [32]

Základní rozvržení obou plánů je podobné, umístění radiály, křižovatka v místech Masarykova nádraží, zachování horní části Žižkova. Jindřich Krise navrhl zástavbu přísně rozdělující zóny jednotlivých funkcí města. Zeleň určená k rekreaci, obytná zástavba a doprava jsou odděleny v samostatných pásech. Prostory jsou rozlehlé, stavby mohutnější, zřejmý je také velký důraz na zeleň na Vítkově, která nahrazuje i bloky na severní straně Husitské a Koněvovy ulice. Tunel, nad nímž je umístěna široká lávka, překlenující vzdálenost mezi obytnými domy a veřejnou zelení Vítkova by objektivně ulehčil a zkrátil ve srovnání s původním městským prostředím trasu do parku, opticky a psychologicky ale navrhované řešení tvoří bariéru. Malá rozmanitost měřítek a nedostatečná rozbitost plochy jsou tou bariérou, která na sídlišťích funguje proti častějšímu zeleně. [33] [34] [35]

¹⁶³ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

4.5.4 SÚRPMO

Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů byl založen roku 1953 z původního Atelieru R, ateliéru specializovaného na rekonstrukce v rámci Stavoprojektu. Postupně se stal celostátně působným pracovištěm zaměřeným na rekonstrukci historických budov i celků.¹⁶⁴

Nejznámější a mezinárodně uznávaným výstupem práce SÚRPMO byl vysoce kvalifikovaný metodický plán stavebně historických průzkumů (SHP) od Dobroslava Líbala. Mnohé z těchto zásad jsou přetrvávajícím zdrojem pro práci při obnově historických měst, ať už se jedná o obecné urbanistické problémy či nejmenší technické detaily rekonstrukcí.¹⁶⁵

Kromě Dobroslava Líbala byly svého času součástí Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů také osobnosti jako Jan Muk, František Kašička, Luboš Lancinger, Milada Vílímková, Pavel Zahradník, Mojmír Horyna, Václav Girsá, Petr Macek a mnoho dalších.¹⁶⁶ Mnoho projektantů SÚRPMO se ocitlo v nelibosti strany, několik z nich bylo ze strany odejito po srpnových událostech z roku 1968. Jedním z takových protagonistů byl také Miloš Sádek, vedoucí projektu přestavby Žižkova.¹⁶⁷

Ve své době byl tento ústav jedinou institucí skutečně specializovanou na obnovu památek a v této disciplíně odborně také vysoce převyšoval ostatní projekční subjekty.¹⁶⁸ Kromě níže rozebírané modernizace Žižkova se SÚRPMO podílelo také na přestavbě historického jádra Chebu, rekonstrukci komplexu Národního divadla, a obrovském množství obnov dalších historických měst, paláců, zámků, hradů, měšťanských domů, divadel, kostelů a klášterů.¹⁶⁹

4.5.5 Plány SÚRPMO na přestavbu Žižkova

„Dělat z paneláků architekturu nebo dokonce města nejde“¹⁷⁰

¹⁶⁴ Josef NĚMEC: Místo a úloha SÚRPMO ve druhé polovině 20. století. in: Zprávy památkové péče LXIV., 2004, 496

¹⁶⁵ NĚMEC 2004, 496-499

¹⁶⁶ Václav GIRSA: SÚRPMO- Čest jeho památce?. In: Zprávy památkové péče LXIV., 2004, 500

¹⁶⁷ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁶⁸ GIRSA 2004, 500-504

¹⁶⁹ NĚMEC 2004, 498

¹⁷⁰ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Martinem Krisem, 54

Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů se již na začátku sedmdesátých let současně se SIAlem podílel na počátečních fázích plánování přestavby Žižkova. Na plánech z roku 1974 se autoři se zadáním Hrdlořezské radiály vypořádali velmi radikálně. Průtahová komunikace měla vést od Olšanského náměstí, Táboritskou a Seifertovou ulicí k magistrále. Větší část Seifertovy ulice je tzv. zastropena. [26] Rozsah bouracích prací je mnohem větší než u pozdějších plánů. Za obět modernizaci zde měly padnout domovní bloky v okolí Husitské ulice, částečně také v ulici Seifertově, Není zcela jasné, jestli by radikální zásahy do podloží zmíněných ulic v důsledku budování zastropené komunikace nevedly k dalším rozsáhlým porušením statiky budov z 19. století, v důsledku čehož by pak došlo k dalším obsáhlým demolicím.

4.5.6 Realizovaná asanace

Hlavním cílem pro SÚRPMO bylo panelové domy co nejvíce přizpůsobit stojícímu městu a současně vytvořit městský, nikoliv sídlištní charakter zástavby.¹⁷¹ Pro tyto záměry měla však kancelář k dispozici jen velmi omezené nástroje i materiály. Architekti si byli vědomi, že cílem by měla být mnohost použitých prvků, aby mohlo být město tvořeno kvalitně. S dostupnými prvky však mohlo být docíleno pouze velmi omezeného výsledku.

Existovalo množství zákonitostí, předurčení a omezení, které byly v podstatě neměnné. Šlo v podstatě o velmi rigidní systém panelové stavebnice. Tvůrčí invence se musela pohybovat v těchto velice úzkých mantinelech, jejichž variabilita byla velmi malá. Například technologické maximum pro rozpon panelů bylo 6 metrů. Rozdělit tento prostor na 2 místnosti bylo téměř nemožné, v celku byla ale místnost na svou dobu příliš velká. Ze standartních bytů 3+1 bylo možné vyndat příčku a udělat si tak 2+1, nebo přemístit záchod do koupelny, zde ale možná kreativita končila. Panelové domy měly zároveň mnoho dalších daností, jako kupříkladu komunikační jádra s výtahy ve středu budovy, jejichž umístění jasně dané kvůli hluku výtahu.¹⁷²

Jako dodavatelé při stavbě nových domů mezi Rokycanovou a Ostromečskou ulicí figurovala pražská Konstruktiva, Inženýrské a průmyslové stavby a Montované stavby. Ing. Arch. Martin Krise přirovnává spolupráci s Konstrutivou ke snaze psát smysluplný příběh za pomoci pouhé poloviny abecedy. *„Bylo to jako kdybyste měla něco napsat jen s polovinou abecedy. Jak dokázal Werich, napsat povídku například s „P“ by šlo, ale kdybyste dostala třeba „X“, tak jste v čudu a nemůžete*

¹⁷¹ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁷² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

*dělat vůbec nic. Co bude k mání, se vůbec nedalo ovlivnit.*¹⁷³ Přesto se na Žižkově podařilo hned několik uniků z tohoto jasně definovaného stavebního vzorce.

4.5.7 Etapa 1a- přestavba okolí Olšanského náměstí

Bodem zlomu, kdy konkrétní ale stále jen papírové plány získaly neodkladné termínování, se stala výstavba Spojového kolektoru - kabelového telefonního spojení z Fibichovy ulice do tehdy stavěné Cubrový Ústřední telekomunikační budovy v Praze v Olšanské ulici. Plány na přestavbu se stále odsouvaly, rozhodlo se, že bude vyražen tunel, jímž bude spojení vedeno. Když tunel v roce 1971¹⁷⁴ dorazil ke křížení Olšanské ulice s tehdejší Nákvasovou - dnešní Prokopovou ulicí, došlo k poklesu spodních vod a na rohu Táboritské se během několika dnů začala hroutit statika domů a lidé se museli okamžitě vystěhovat.¹⁷⁵ Také Martin Krise se přiklání k možnosti, že by se od plánů k realizaci nepřešlo možná až do Sametové revoluce, nebýt impulzu v podobě narušení statiky domů v Táboritské.

To bylo pobídkou pro předsedu Obvodního národního výboru Františka Gebauera, aby inicioval začátek demolic a výstavby etapy 1a a 1b, která měla být podle plánů SÚRPMA zahájena v jedné z nejstarších oblastí Žižkova - mezi náměstími Komenského a Barikád. Hranice demolovaného a přestavovaného Žižkova se však v čase projektování neustále posouvala v závislosti na diskusích mezi městem, projekční kanceláří, dopravní kanceláří, a dalšími zúčastněnými subjekty.

Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů měl proto spěšně přejít k realizaci úkolu, pro který byl vybrán. cit.: *„Narychlo měl proto vzniknout tým, jenže kdo v Súrpmu něco znamenal, tak v tom týmu nebyl, protože to byl befel z radnice.*“¹⁷⁶ Finální projekt pro tuto fázi výstavby vznikl postupnou spoluprací Miroslava Bašeho, Miloše Sádka, Přemyslava Loskota a Martina Kriseho.¹⁷⁷

Prvním výrazným zásahem do struktury oblasti v okolí Olšanského náměstí, bylo na konci padesátých let proražení průkopu z Prokopovy ulice do někdejší uzounké ulice Nákvasovy

¹⁷³ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁷⁴ Milan POLÁK: 17. Listopad a Žižkov. <http://www.kauza3.cz/historie-prahy-3/clanky-o-historii/17-listopad-a-zizkov.html>, vyhledáno 20. 7. 2015.

¹⁷⁵ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁷⁶ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Martinem Krisem, 54

¹⁷⁷ Martin Krise byl školen do Prahy a v době, kde měly plány získat zcela konkrétní kontury, zrovna skončil s prací na jiném projektu a neměl proto příliš na výběr, Žižkova se musel ujmout.

k Olšanskému náměstí, uvažovánám již na Návrhu přehledného regulačního plánu z roku 1930.¹⁷⁸ [5]
Za oběť tomuto propojení padla v podstatě celá někdejší Nákvasova ulice. Tento projekt však velmi usnadnil komunikaci mezi páteřními komunikacemi Žižkova, ulicemi Husitskou/ Koněvovou a Olšanskou a nově zjednodušil také dopravu Jičínskou ulicí směrem k Vinohradům a Vršovcím.

Velkorysá třída Olšanské ulice vznikla ve 30. letech společně s komplexem Nákladového nádraží Žižkov.¹⁷⁹ [36] Tento velkolepý bulvár se stal novým měřítkem a snad i inspirací pro výstavbu v okolí Táboritské ulice. Po zmíněných statických problémech způsobených výstavbou Spojového kolektoru k Telekomunikačnímu domu na konci Olšanské ulice, bylo v roce 1973 přistoupeno k asanaci celého původního území v okolí Olšanského náměstí. Zmizelo množství malých domků i maloměstská atmosféra, kterou můžeme vidět na fotografii. [1]

Zásadním úkolem v etapě 1a v okolí Olšanského náměstí bylo postavit budovy tak, aby zde byly dobře využitelné nebytové prostory v přízemí. Tento typ našel svůj předobraz v Ďáblicích a svého pokračovatele má naopak v domech v okolí Komenského náměstí.

Na fotografiích původního Olšanského náměstí je vidět rozdílné výškové úrovně chodníků a vozovky. [37] Prostory pro pěší výrazně převyšují silnici, tyto rozdílnosti byly vyrovnány při přestavbě. V první etapě asanace byl mezi ulicemi Táboritská a Prokopova postaven Hotel Olšanka, na protilehlé straně náměstí vznikly panelové domy s nebytovými prostory v přízemí. Ve stejné fázi přestavby byl také postaven Panelový dům v Lupáčově ulici.

Srovnáme-li fotografii snímek z orto - fotomapy z roku 1953¹⁸⁰ [38] s dnešním stavem [39], uvidíme velkou změnu, která se v těchto místech odehrála. Průběžný panelový dům na západním konci ustupuje, aby nezasahoval do Ondříčkovy ulice. V parteru se nachází drobné obchody a provozovny v prvním patře se nachází velké prostory pro občanskou vybavenost, jídelnu, restauraci... Masivní stavba je vertikálně členěna rozdílně pojednanými pásy několika typů. Některé jsou zpracovány jako předstupující rizality, další jako ustupující osy s lodžemi, nalezneme zde také uzavřené barevné hmoty schodišť. Přes zřejmou snahu o rozbití mohutného objemu budovy však budova působí jako cizorodý objekt fungující spíše jako hradba mezi Táboritskou ulicí a jižní částí Žižkova. [40]

¹⁷⁸ BOROVIČKA/ HRŮZA 1983, 78

¹⁷⁹ Orientační plán hlavního města Prahy s okolím 1938, list č. 40, http://web2.mlp.cz/mapa1938/list_40, vyhledáno 6. 8. 2015

¹⁸⁰ Letecké snímky Prahy, 1953, <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>, vyhledáno 24. 5. 2015

Na západní straně v klínu mezi ulicemi Ondříčkovou a Táboritskou vznikl dvoupodlažní obchodní dům nazvaný Bezovka, podle někdejší usedlosti, jež stála na Olšanském náměstí. Za touto nízkou stavbou se vypíná desetipodlažní barikáda panelových domů z téže doby. Oproti tomu obytné objekty postavené v Ondříčkově a Kubelíkově ulici, jakkoliv první zmíněné počtem pater značně přesahují počet pater okolní zástavby, svou výškou tuto nijak výrazně nepřevyšují. Podobná zástavba panelovými domy vznikla též v Lupáčově ulici. Podobně jako u budov v Kubelíkově zde architekti navrhli budovy postavené panelovou technologií, jejichž hmota je však zdánlivě členěna do více budov nalepených k sobě a vytvářejících tak uliční frontu, která nepůsobí tak masivně jako kolos domu v Táboritské ulici. [41]

Poslední nová stavba, která na počátku osmdesátých let vznikla, je Hotel Olšanka, který byl navržen dvojicí architektů z Útvaru hlavního architekta Zdeňka Jakubce a Jiřího Kubišty.¹⁸¹

4.5.8 Etapa 1b- přestavba okolí Komenského náměstí

Etapa označená jako 1b směřovala k dokončení vybouraných bloků pod Komenského náměstím. Na výřezu ze III. vojenského mapování [6] je vidět, že původní zástavba v oblasti etapy 1b se od zbývajících částí Starého Žižkova velmi odlišuje. Nacházíme zde velmi drobně členěnou šachovnici s velice malými zastavěnými parcelami na vcelku přívětivém terénním spádu. Zdejší zanedbaný stavební fond a zmíněný mírný terén byl ideální pro první, zkušební panelové stavby v historickém městě. Na fotografiích domů před bouráním se potvrzují velmi špatný technický stav. Víme, že padající štuky i celé římsy byly jednoduše otlučeny, aby neohrožovaly místní obyvatele.¹⁸² [20] [21] [42] Je v celku zřejmé, že tyto nejstarší žižkovské bloky se těžko srovnávají s činžovními domy téměř vinohradského charakteru na Malém Vítkově.

Snahou projekční kanceláře SÚRPMO bylo přetvořit na různost prvků velmi omezenou stavebnici uniformní stavební výroby na městskou zástavbu.¹⁸³ [43] Při plánování přestavby Žižkova se setkali lidé, kteří panely uměli „obehrát“ a použít v nových kompozicích a nových skladbách tak, aby byl alespoň částečně narušen dojem neměnné jednotvárnosti panelové výstavby. Po zkušenosti

¹⁸¹ LUKEŠ 2008, 230

¹⁸² Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁸³ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

z této práce se Martinu Krisemu na konci jeho panelové kariéry například v Kateřinkách podařilo obrácením nosné zdi postavit panelový dům s kontinuální frontou obchodů.¹⁸⁴

Důležitou obměnou na panelových domech, které vyrostli v okolí náměstí Komenského, byly střešní nástavby, tzv. rakvičky.¹⁸⁵ Rakvičky, kvůli kterým se vedli dlouhé spory s dodavatelem – Konstruktivou, měly za úkol navodit dojem střechy a zároveň se pod nimi skrývaly ateliery pro pražské umělce. Obdobnou výjimečností na Žižkově byly komerčně využitelné partery, kvůli kterým musel být celý dům pozvednut, což bylo velmi nákladné. cit.: „*Panelák je tuhá krabice, bylo zakládání atypů drahé a nemotorné.*“¹⁸⁶ [44]

Panelové objekty měly příčný stavební systém, zatímco přízemí s jinou než obytnou funkcí potřebují podélný stavební systém nebo sloupy. Nevýhodou tohoto řešení byla výška takto vzniklého prostoru, která činila pouhých 255 cm světlé výšky. Ve snaze prosadit toto řešení a dodat tak výstavbě něco z městského charakteru, byly nebytové prostory obhajovány potřebou vést tudy plyn, vodu, apod. Což však jejich světlou výšku ještě snížilo a proto nebyly nikdy ideálním prostorem pro obchody či jiné využití. [45] Ve výsledku tato druhá funkce „záminka“ znesnadnila pohodlné využití těchto prostor. Jedním příkladem toho, jak se také Martin Krise s kolegou Janem Sedlákem snažili dokázat těm, kteří měli skutečnou rozhodovací pravomoc nad osudem Starého Žižkova, že je třeba k Žižkovu přistupovat jinak, než třeba k Bohnicím, nabízí následující vzpomínka. Na pauzový papír obkreslili dva nejdelší panelové domy, které byly tou dobou stavěny v Bohnicích, a položili je přes Žižkov. Demonstrovali tak naprosto nesrovnatelné měřítko, terén a postavení Žižkova, jeden tento dům byl stejně dlouhý jako plocha Žižkova vymezená pro etapu 1a i 1b. Tehdy straníci uznali, že nelze brát stejný metr na historickou čtvrť a pro stavbu sídlišť na zelené louce.

4.5.9 Snaha o zmenšování asanovaného území

Již v roce 1972 byla vyhlášena Velká pražská památková rezervace. S ohledem na dobový přezíravý přístup ke čtvrtím, které v 19. století vytvořily prstenec okolo historického jádra Prahy, a také s ohledem na jediný existující status mimořádné památkové hodnoty, se ochrana vztahovala na velmi úzká území uvnitř Prahy, a sice na Hradčany, Malou stranu a Josefov. U městských částí mimo rezervaci památková péče nedospěla k přesvědčení, že by měly velkou památkovou, architektonickou

¹⁸⁴ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁸⁵ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁸⁶ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Martinem Krisem, 54

či urbanistickou hodnotu a proto nebylo uvažováno o formách jejich ochrany.¹⁸⁷ Všude jinde bylo plánované nové město, takové, které bude hodno označení „*Vzorné socialistické město*“.¹⁸⁸

Doc. Štulc upozorňuje na problematický dobový vztah k dochovanému stavebnímu fondu z 19. století. Ve stavebně-historických průzkumech bývá často veškerá architektura, která je mladší než empír či klasicismus označena jako hodnotově indiferentní tedy prakticky bezcenná. Předěl v postoji k architektuře a urbanismu 19. století znamenala konference na počátku 70. let, která se touto problematikou zabývala. V roce 1971 proběhlo v Praze sympozium *Praha 1860-1960* doprovázené stejnojmennou výstavou v Mánesu pořádanou Milošem Pistoriem a Janou Hornekovou.¹⁸⁹ Výstava prezentovala historismus jako stylový fenomén, ke kterému by se mělo přistupovat bez předsudků.¹⁹⁰ Téměř současně, byla v Brně uspořádána odborná konference Ochrana památek moderní architektury¹⁹¹. Profesor Kudělka zde vystoupil s teorií, že by odborná veřejnost měla být schopna v kratším časovém odstupu posoudit hodnotné příklady architektury 20. století a ochránit je před nevhodným zacházením, poškozením nebo dokonce demolicemi. Byl to průlom v oblasti ochrany architektury 20. století. Na základě této konference došlo k procesu uznání cenných staveb moderny například od Jana Kotěry a některých významných objektů z meziválečného období.¹⁹² Projektování asanace spadá do doby, kdy stálo vnímání 19. století na svém přelomu, postoj k hodnotám architektury tohoto období, jejíž ochrana dlouhou dobu vůbec nebyla předmětem činnosti SÚRPMA, se vyvíjel i v přístupu tohoto ústavu a jeho projektantů.¹⁹³

V konceptu přestavby měla být část Žižkova zcela zachráněna, součástí byla také modernizace některých domovních bloků. Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973 vymezuje objekty chráněné podle zákona 22/58 Sb. O kulturních památkách a objekty v památkovém zájmu.¹⁹⁴ Jednalo se o následující kulturní památky: Kaple sv. Rocha na Olšanském náměstí, Kostel sv. Prokopa na Sladkovského náměstí, Kostel sv. Kříže v Čajkovského ulici, Pomník K. H. Borovského na Havlíčkově náměstí a Pensijní ústav na tehdejším náměstí G. Klimenta. Jako budovy v památkovém zájmu byly označeny: Objekt školy čp. 700 na Komenského náměstí, Radnice v Praze 3, Dům čp. 89 v Husitské ulici, domy čp. 354, 457, 482 v Dalimilově ulici a čp. 45 v ulici Chelčického.

¹⁸⁷ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

¹⁸⁸ REPORTÁŽ, ČT 1980, rozhovor s Blahomírem Borovičkou

¹⁸⁹ Praha 1860-1960: Architektura, výtvarné památky a jejich ochrana (Kat. výst.). Praha 1971

¹⁹⁰ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

¹⁹¹ Ochrana památek moderní architektury: sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci v Brně. Brno 1970

¹⁹² Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

¹⁹³ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 60

¹⁹⁴ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 10

Zároveň je zde také psáno: cit.: „*Původní zástavba z konce minulého století a zač. tohoto století neskřývá v sobě žádné historické hodnoty mimo objekty shora uvedené, které by bylo nutné zachovat, jako doklad doby.*“¹⁹⁵

O školu na náměstí Komenského se bojovalo od začátku plánování přestavby. Budova byla označena jako objekt památkového zájmu a v plánech SÚRPMA byla vždy zakreslená jako stavba, která má zůstat zachována. Vedly se však dlouhé debaty o tom, jestli je vhodná i pro žáky na konci 20. století.¹⁹⁶ Dočasně zde byla zřízena kancelář staveniště, aby se rozhodnutí o její případné demolici odsunulo. Ateliéry SÚRPMO pak nakreslili několik studií, snažili se mimo jiné dokázat, že se zde nemusí stavět hřiště, ale že dostačující bude tělocvična, protože děti mohou za pohybem venku docházet na Vrch svatého Kříže. Boje o školní budovu pak eskalovaly na konci 80. let, kdy se proti znovu prosazovaným plánům její demolice postavila i část odborné veřejnosti.

Jako nejcennější oblast obytné zástavby byla označena část Žižkova v okolí Řehořovy ulice, nazývaná Malý Vítkov. Bloky určené k modernizaci byly ohraničené z jihu Seifertovou ulicí, z východu Blahnickovou a ze severu ulicí Orebitskou a Husitskou. Také zástavba ve směru k Ohradě, v okolí Žerotínovy ulice byla určena k modernizaci či ponechání v původním stavu, nikoli však k demolici. Domy v těchto místech byly ze stavebního hlediska nejlépe zachovalé, ale současně mají zcela jiný charakter. Zdejší zástavba je mnohem ukázněnější než ta v okolí Prokopova náměstí, ulice nemají tak prudký spád, parcely jsou pravidelnější.

V rámci své snahy zachránit co největší množství původních činžovních domů, hledalo SÚRPMO volné parcely, na nichž by mohly vyrůst panelové domy, které by doplnili chybějící kapacitu bytů. Jednou z alternativ bylo přesunout Viktorku do míst Zásobních zahrad - východní části Parukářky a na místě stadionu postavit nové domy. V pohledu z pravého břehu Vltavy by se tak domy octli v zákrytu Penzijního ústavu a žižkovská hradba by tak zůstala zachována. Tato varianta však byla zamítnuta Památkovou radou, která se ostře postavila za ochranu Penzijního ústavu, jehož prostředí by mělo být zachováno.¹⁹⁷ Nabízí se však otázka, nakolik jsou domy, které nakonec vyrostli v okolí Komenského náměstí s budovou Penzijního ústavu formálně i ideově příbuzné a zároveň nakolik byli architekti první republiky zodpovědní za proměnu architektury a vývoj v samotném uvažování o

¹⁹⁵ KONCEPT USNESENÍ RNV 1973, 10

¹⁹⁶ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

¹⁹⁷ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

možnosti bourání a radikální přestavby Žižkova. Byla to totiž právě generace Havlíčka a Honzíka, která vyučovala a ovlivňovala české architekty 70. a 80. let.

Teprve postupně získávaly převahu názory, že existuje množství bloků, jejichž asanace nebyla nezbytně nutná, ať už proto, že jejich technický stav nebyl tak špatný, nebo proto, že jejich poloha nebyla tak zásadní pro pokračování výstavby ZÁKOSu.

4.5.10 Druhá polovina 80. let - Etapa 2

Zkušenosti z první etapy výstavby přinesly reflexi v řadách představitelů strany, ukázalo se, že stávající podoba panelové stavebnice se skutečně do městských podmínek nedala zotročit. Po realizaci první etapy začala plánová příprava etapy druhé, k její realizaci však již nedošlo. Rozsahy asanačních ploch v Územním plánu Prahy z roku 1986 byly v zásadě převzaty z územního plánu Žižkova z roku 1974 z pera Miloše Sádka a Martina Kriseho.¹⁹⁸ Zásadním úkolem této druhé etapy bylo řešení problému napojení Prokopovy ulice na Jičínskou a stavba budov v okolí této osy.¹⁹⁹ Jedním z možných řešení velkokapacitní komunikace bylo zastropení Prokopovy ulice železobetonovou deskou a zvýšení okolních ulic sutí z demolic.²⁰⁰ [29] Dopravní změny se však neměly týkat jen Prokopovy ulice, ale také ulic Husitské či Cimbůrkovy, kterou měla vést rychlotramvaj, jež by rovněž potřebovala širší prostor, a došlo by tedy k dalším demolicím. I připravovaná trasa metra D se měla na půdorysu Žižkova výrazně podepsat, mimo jiné by zapříčinila 200 m dlouhý otevřený výkop kolem ulice Milíčovy.²⁰¹

V roce 1987 SÚRPMO Útvaru hlavního architekta předložilo varianty řešení dopravní situace, které se zásadně rozcházely s plány ZÁKOSu, jejich cílem bylo zastavit demolice na linii Rokycanovy ulice. Návrhy však byly jednoznačně zamítnuty, stejně jako další šetrnější plány vylučující radiálu v Prokopově ulici. Jedním z takových plánů bylo vybudování úzkého podzemního tunelu s víceúrovňovým provozem, vedoucího v historických uličních čarách tak, aby mohla být zachována

¹⁹⁸ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 58-60

¹⁹⁹ BENEŠ 2010, in: Žižkov (Za)chráněný, 18

²⁰⁰ BENEŠ 2010, 19

²⁰¹ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 58-60

původní zástavba v Prokopově a Husitské ulici.²⁰² Další možností bylo vést dopravu jednosměrnými ulicemi, nahoru na Žižkov Prokopovou a ve směru k centru Rokycanovou.²⁰³

Technologicky došlo ve vývoji panelové zástavby mezi 70. a 80. lety 20. století k určitému pokroku. To, co v 70. letech nejspíše zaručilo, že byly plány Sialu považované za neuskutečnitelné, bylo o desetiletí později snáze představitelné. Tam, kde se nepočítalo s rozšiřováním pozemních komunikací, mohly návrhy zcela zachovávat uliční síť a půdorysně navazovat na původní blokovou výstavbu. [46] Přesto mělo podle některých variant plánu v oblasti plošně vymezené ulicemi Rokycanovou, Cimburkovou, Štítného a Lupáčovou dojít k plošné asanaci 1053 bytů, tedy 86 % stávající zástavby.²⁰⁴ Rokycanova ulice měla být i nadále rozšířena na úkor stávající zástavby, jak ukazují plány, musí ustoupit také domy černou tečkou označeny jako budovy hodnotné, určené k zachování. A to přesto, že by bývalo možné, dostatečně ulici rozšířit již v etapě 1b a vyhnout se tak dalšímu bourání. Na plánech je stále jasně patrné zásadní postavení Žižkovské radiály. Zastropení této velkokapacitní komunikace vyžaduje dosypání vedlejších ulic do výšky stropu tunelu (tedy o 4-5m).[29]

Tato doba přinesla nové technologie, citlivější přístup, důraz na výtvarný výraz, dvorky a pěší zóny. Stále se však počítalo s novostavbami a na mnoha místech také s novými uličními čarami. Novinkou však byla snaha striktně se v nové výstavbě držet původní uliční sítě, čelnění bloků a záměr zachovat některé rohové domy, které stojí často na nejnepravidelnějších parcelách a jejichž opětovná výstavba by byla za dobých technických možností velice obtížná a krkolomná.²⁰⁵

Samotné návrhy obytných domů z konce 80. let se nesly v duchu výrazové postmoderní mnohotvárnosti, zřejmá je u projektů týmu Hubíková, Kletenský, Komrska, Kocián, Vondra inspirace architektem Leonem Krierem, dobovou architekturou Holandska či v úvodu zmíněným Kreuzbergem.²⁰⁶ cit.: „Snažili jsme se držet strukturu území a s dodavatelem jsme jednali o tradiční technologii. Ten se nám tehdy samozřejmě smál: cihla nepřipadala v úvahu. Úspěchem byl už fakt, že se o atypických fasádních panelech vůbec začalo mluvit.“²⁰⁷ Autoři vtiskávali montované panelové technologii jiný výraz, než jaký byl standartní na panelových sídlištích. Mladí architekti měli více

²⁰² HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 59

²⁰³ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Alešem Kletenským, 61

²⁰⁴ Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Jiří Horský, in: Československý architekt, č. 11, 1989

²⁰⁵ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁰⁶ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁰⁷ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Alešem Kletenským, 62

osobních či zprostředkovaných zkušenosti z ciziny, mnoho zahraničních realizací znali například z tuzemských i zahraničních architektonických periodik, která mezi nimi kolovaly.²⁰⁸

Panelový systém jim umožňoval aditivní práci s architektonickými prvky. Tu bylo možné nalepit věžičku, jinde ozvláštnit fasádu rizality nebo schodišti, ale neumožňoval drobnou práci s architekturou jakou je používání říms, obloukových motivů či nepravidelné členění podlaží. Nebylo například možné, aby vznikl parter pohodlně využitelný pro jiné než obytné účely. Při pohledu na návrhy vyvstávají asociace dobové zahraniční eklektické architektury, s tvaroslovím původní žižkovské zástavby však mají společného jen málo.²⁰⁹ [47]

Mladí architekti Komrska, Kocián, Kletenský, kteří ve druhé polovině 80. let připravovali v kancelářích SÚRPMA projekty na přestavbu Žižkova, byli současně také členy spolku Obecní dům, (podepsali též protokoly a manifesty sdružení mladých architektů)²¹⁰, a přáteli skupiny architektů, kteří se ve stejnou dobu angažovali za záchranu Žižkova. Podle Ivana Vavříka stáli mezi mlýnskými kameny. Snažili se plány co nejvíce přiblížit svým ideálům o moderních a citlivých zásadách do městské struktury a jejich návrhy byly na svou dobu skutečně odvážné, nicméně si museli zároveň udržet zaměstnání a naplňovat platné předpisy a normy na oslunění, odstupy, dopravní obslužnost či bezbariérovost.²¹¹ Marie Hubílková, do května roku 1989 hlavní projektantka této etapy, v rozhovoru říká cit.: „*Dosud se nikde jasně neřeklo, že v našem atelieru se začalo bojovat o Žižkov od června 1987 čili rok před odevzdáním konceptu Územního projektu zóny Prokopova. Přitom náš koncept představoval „jen“ kompromis, kdy se podařilo prosadit maximum zachovaných domů.*“

Pro Marii Hubíkovou byla v roce 1987 přelomovou její dvoutýdenní návštěva u bratra, který emigroval do USA. Časový i kulturní odstup jí přiměl ke změně postojů k asanačním plánům, na kterých pracovala.²¹² Byla to budova školy na náměstí Komenského, která se stala katalyzátorem dobové nespokojenosti projektantů i veřejnosti.

²⁰⁸ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁰⁹ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²¹⁰ Spolek Obecní dům byl pokračovatelem uskupení Vokolo Vosmého a Volného Entuziastického Sdružení Přátel Architektury- VESPA, ve kterém se sdružovali mladí architekti, aby diskutovali o aktuálních otázkách architektury, zahraničních projektech. Výstupy schůzek v Obecním domě byly v kopiích rozesílány i do dalších center- Libereckého Sialu, Ústí nad Labem, Brna, apod. Téma je ze vzpomínek a osobních archivů velmi obsáhle zpracováno v knize Moniky Mitášové a Jiřího Ševčíka, Česká a slovenská architektura 1971–2011, Texty, rozhovory, dokumenty, Praha 2011

²¹¹ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015/ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Alešem Kletenským, 61

²¹² HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 58

cit.: „Už někdy počátkem roku 1988 - před dokončením zmíněného plánu zóny - se nám podařilo shromáždit negativní stanoviska různých institucí. Například odboru kultury NVP a jeho památkové komise, Ústavu památkové péče, Vúvy, Správy pro dopravu FMV, odboru dopravy NCP, Údi, Púdisu a dokonce i jednotlivých pracovišť Útvaru hlavního architekta atd. Zároveň s žižkovskou školou jsme předložili problém přestavby Žižkova II s žádostí o podporu mimo mnoho jiných i Klubu Za starou Prahu... Ale právě při těchto našich jednáních vznikaly zárodky pozdějších veřejných iniciativ a zájemců o osud čtvrti.“²¹³

Sami Komrska, Kocián, Kletenský, Vondra a Kraiczy vytvořili alternativní regenerační studii pro přestavbu Žižkova, asanováno mělo být jen 32 domů v mimořádně špatném technickém stavu. Tato studie nebyla objednána žádnými státními orgány, projektanti jí vypracovali z vlastní iniciativy a bez nároku na honorář. Protože nebyli vázáni určujícími požadavky například na povolenou rychlost a s ní spojené předepsané zakřivení silnice, mohl se jejich alternativní plán s podmínkami ZÁKOSu rozejit. Argumenty pro alternativní dopravní řešení i regenerační přístup k přestavbě bylo zachování historické zástavby, ale také menší sociální a ekologické následky tohoto řešení. Vyobrazení publikované v časopisu Československý architekt, srovnává obě varianty plánu přestavby, objednanou i neobjednanou.²¹⁴ Tým Komrska, Kocián, Kletenský, Vondra a Kraiczy²¹⁵ předložili návrh rozptýlené modernizace s ohledem na stavebně technický stav budov. novostavby svou formou i měřítkem obnovují a zachovávají tradiční charakter čtvrti. Respektují nivelity ulic a náměstí, uliční čáry, hladinu zástavby, vnitřní objem a uzavřenost bloků. **[48] [49]**

Marie Hubíková v květnu roku 1989 od projektu odstoupila, podle svých slov se nemohla vyrovnat s postavením, ve kterém se jako hlavní projektantka ocitla. Byla neustále konfrontována s kritikou, která byla již otevřeně publikována v tisku, formovaly se veřejné iniciativy. Ruce projektantů však byly svázané mimo jiných, výše zmíněných zákonitostí, také autorskými právy na dříve schválenou dokumentaci, která byla výraznými změnami ze zákona porušována. Hubíková se chtěla distancovat nejen od samotného projektu, ale cítila také, že je ohrožena odborná pověst celého ústavu.²¹⁶

²¹³ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 59

²¹⁴ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam V., Rozhovor s T. Komrskou a T. Kocianem, autory alternativních studií pro Žižkov, in: Československý architekt XXXV., č. 24, 1989, 1, 4

²¹⁵ Žižkovem sem, Žižkovem tam/V., Jiří Horský, rozhovor s Komrskou, Kletenským, Kociánem, Vondrou, Kraiczym in: Československý architekt, č. 24, 1989, 4

²¹⁶ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Marií Hubíkovou, 59

Po odstoupení Marie Hubíkové od projektu přestavby Žižkova pokračovalo plánování v podobném duchu, vedení se ujal Aleš Kletenský.²¹⁷ Nadějí projektantů byl časový horizont realizace asanací, který byl plánován na období 1995-2000.²¹⁸ V roce 1989 se také naplno rozjely diskuse v médiích a iniciativy mladých architektů a Klubu Za starou Prahu, kteří vystupovali pro záchranu školy na náměstí Komenského a proti dalšímu bourání na Žižkově.

²¹⁷ HORSKÝ 2010, 60

²¹⁸ HORSKÝ 2010, Rozhovor s Kletenským, 62

5. Reakce a ohlasy

Ve druhé polovině 80. let, v době, kdy již byla dostavěna první etapa přestavby Žižkova a na plánování té druhé pracoval v SÚRPMO atelier Marie Hubíkové, se začala o otázky týkající se plánovaných projektů a jejich zadání zajímat nejdříve odborná a posléze i široká veřejnost. Do Sametové revoluce proběhlo k tématu přestavby Žižkova několik přednášek, na radnici byla zorganizována diskuse projektantů a představitelů strany s odpůrci, byla uspořádána výstava v galerii U Mladých, v tisku se objevilo množství článků s tematikou žižkovské asanace, studenti FAMU natočili krátký film *Tvář Žižkova*. Připravována byla také akce *Žižkovské dvorky*, která měla probíhat přímo v epicentru plánovaných bouracích akcí.

5.1 Mladí architekti

Ve druhé polovině 80. let, když ing. Arch. Ivan Vavřík pracoval na Útvaru hlavního architekta, dostaly se mu náhodou do ruky plány k asanaci Žižkova. Společně s dalšími architekty, svými přáteli Milanem Janů, Jiřím Hůrkou a Petrem Krajčím se jimi začali zabývat v roce 1985, tedy v době, kdy nebyly záměry města týkající se přestavby Žižkova veřejně prezentovány.²¹⁹ Na základě svých poznatků vypracovali alternativní studii pro Žižkov, jejímž cílem bylo zachování co nejvyššího počtu budov v území určeném k asanaci.

V roce 1987 bylo Ivanem Vavříkem a Petrem Krajčím založeno *Volné entuziastické sdružení přátel Architektury - VESPA*, postupně se k prvotní dvojici přidávali další mladí architekti - čerství absolventi a utvořili nejdříve spolek *Vokolo Vosmýho* a následně sdružení *Obecní dům*, podle místa, kde se pravidelně scházeli. Jejich tématem byly tuzemské i zahraniční realizace, sepisovali manifesty nové architektury, diskutovali o tom, jak změnit stávající stavebnictví i architekturu, pořádali přednášky a debaty. Byli připraveni zakládat vlastní firmy.²²⁰ Postupně se skupina rozrůstala, na zápisech z pravidelných setkání se objevují významná jména naší architektonické scény například Jan Jehlík, David Vávra, Ivan Plicka, Alena Hanzlová, Martin Němec, Michal Kohout, Roman Koucký, Miroslav Masák, Michal Šrámek, Josef Pleskot, Zdeněk Lukeš, Vlado Milunić, Petr Rezek a mnoho dalších. I zde byly formovány argumenty pro záchranu Žižkova.

²¹⁹ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²²⁰ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

Podle tehdejších energetických tabulek mladí architekti počítali reálné náklady na modernizaci a asanaci Žižkova. Díky poměrně intenzivním kontaktům s českými architekty - emigranty na západě, mohli například používat příkladu zmíněného berlínského Kreuzbergu, který byl jasným důkazem, že modernizace je možná a také levnější než kompletní přestavba. Z jejich propočtů vyšlo, že při rekonstrukci by bylo ušetřeno zhruba 30% nákladů oproti novostavbě. Poukazují na záměrnou manipulaci s kalkulací nákladů, když se do oficiálních výpočtů nezahrnují náklady na samotnou demolici a odvoz sutí.²²¹

V roce 1988 přednesl Ivan Vavřík v Mánesu přednášku o Žižkově, které se účastnili také architekti starší generace jako například Karel Prager a Miroslav Baše. „Baše s Karlem Pragerem se tam se mnou začali hádat a nakonec Baše povídá: Dobře, ale co s tím chceš dělat? Jak chcete v této situaci Žižkov zachránit? Na to já: nechci dělat nic se Žižkovem. Já chci změnit politický systém! A teď nastalo ticho, všem spadly brady. Protože si mysleli to samé. Jen to nikdo neřekl veřejně, až já po sedmičce bílého. Myslím, že Knížák zatleskal, a zase jsem 3 dny nevycházel z domova...“²²² Dobová nespokojenost mladých architektů, asi podobně jako celé společnosti se stupňovala, jak dobře ilustruje právě tato vzpomínka. Boj za Žižkov současně sloužil jako záminka pro boj proti režimu. Ideologický boj nebyl možný, tak bojovali prakticky, architekturou - oborem, kterému rozuměli nejlépe.²²³

Součástí akcí tohoto uskupení bylo také uspořádání odborného semináře na radnici, kterého se účastnili představitelé města i projektanti různých fází plánování přestavby Žižkova.²²⁴ Iniciativa s největším ohlasem však probíhala od roku 1988 skrze dobový tisk. V této době již byla plně dostavěna nová zástavba etapy 1a i 1b a s výsledky prací na přestavbě Žižkova se tak mohla seznámit i široká veřejnost. Díky Daně Špačkové, redaktorce v týdeníku Tvorba, se jim podařilo publikovat kritické články právě v tomto periodiku, ve svých příspěvcích počítali ekonomickou, dopravní a ekologickou zátěž, kterou představuje asanace ve srovnání s částečnou obnovou. Svou argumentaci se snažili zakládat především na věcných a objektivně změřitelných připomínkách, byli si vědomi, že diskuse o urbanistických, historických a sociálních hodnotách Žižkova by byla velmi obtížná.²²⁵ Proti jejich článkům se na stránkách Večerníku Praha ohrazoval Miroslav Štěpán, svého času vedoucí

²²¹ Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Jiří Horský, in: Československý architekt, č. 11, 1989, 4

²²² Žižkov (Za)chráněný, Ivan Vavřík, rozhovor, 65

²²³ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²²⁴ Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Jiří Horský, in: Československý architekt, č. 11, 1989, 5

²²⁵ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

tajemník Městského výboru KSČ v Praze. Později byly všechny tyto články i reakce straníků vydány Samizdatem.²²⁶

Vrcholem jejich činnosti byla výstava v galerii Mladých, dnes U Řečických, kde v létě 1989 uspořádali společnou výstavu o aktuálních projektech ohrožujících historické čtvrti. Kromě plánů na přestavbu Žižkova zde Michal Bartošek prezentoval hrozící zásahy na Břevnově a kolegové architekti z Brna projekt rychlotramvaje, jejíž výstavba by se výrazně podepsala na obrazu jejich města. Na výstavě *Zadáno pro mladé architekty* byl také k volnému rozebrání leták, jehož celé znění je součástí obrazové přílohy. [50] Na letáku byl také otisknut „znak nového Žižkova,“ v jehož středu místo původní městské brány stojí vysoký panelový dům.

Ve svém prohlášení architekti požadovali: vypracování nového územního plánu, k němuž předkládají podněty, rozptýlenou - decentralizovanou metodu modernizace, kladou důraz na původní technologie a postupy, prosazují participaci obyvatel na projektu obnovy jejich městské části a vypsání soutěže na řešení celého území. Také mluví o všestranné neefektivitě velkého kolosu státní výroby a projekčních společností, řídících přestavbu Žižkova. Podporují zakládání menších stavebních podniků se zaměřením na modernizaci a péči o starší stavební fond.²²⁷

Mladí architekti také upozorňovali, že všechny zúčastněné podniky mají na demolici a následné nové výstavbě velký profit. Jako argument proti přestavbě ve stávající podobě užívají rovněž znepříjemnění životních podmínek v místě asanace i v místě, kam měl být materiál svážen, stejně jako škodlivý vliv výfukových plynů pro obyvatele i blízkou památkovou rezervaci. Upozorňují též na zpátečnictví diktátu dopravy, píše cit.: „*Město nelze podržovat automobilům*“²²⁸ Doufali, že by se Žižkov mohl dát dohromady pomocí občanské společnosti.²²⁹

Součástí výstavy byla také přednáška Petra Rezka a recitace básně *Žižkov, Občanský aktivizující epos*, kterou napsal Igor Dřevíkovský a pro recitaci upravil David Vávra. Báseň byla později recitována i na představeních divadla Sklep, její plné znění viz Příloha č. 2.²³⁰

²²⁶ Žižkov, Samizdatem vydané články z tisku z k tématu bourání školy na náměstí Komenského, 1988

²²⁷ Leták Žižkov Ivan Vavřík, Petr Krajčí, výstava „Zadáno pro mladé architekty“, červenec 1989, Galerie u Řečických, Praha, [50]

²²⁸ Leták Žižkov Ivan Vavřík, Petr Krajčí, výstava „Zadáno pro mladé architekty“, červenec 1989, Galerie u Řečických, Praha, [50]

²²⁹ Monika Mitášová a Jiří Ševčík, Česká a slovenská architektura 1971–2011, Texty, rozhovory, dokumenty, 196–198, Praha 2011

²³⁰ Monika Mitášová a Jiří Ševčík, Česká a slovenská architektura 1971–2011, Texty, rozhovory, dokumenty, 196–198, Praha 2011

Další z akcí, která měla podnítit zájem o osud Žižkova přímo v místech, která měla být asanována, byly připravované *Žižkovské dvorky*, na kterých měly probíhat nejen výtvarné instalace, ale také divadelní představení a koncerty. K jejich realizaci však nedošlo, těsně před otevřením byly *Žižkovské dvorky* zakázány.²³¹ Jedním z představení, které zde mělo být představeno, byla Havlova *Asanace* z roku 1988,²³² napsaná v době, kdy již byly hotovy etapy 1a a 1b a plánovaly se další fáze asanace Žižkova, popisuje příběh asanace jednoho malého historického městečka - Podhradí. Jestli však byla skutečně reakcí na plánovanou asanaci Žižkova, nebo naráží na ducha doby a je jeho obecnou kritikou, není jisté. Některé dialogy však pozoruhodně vystihují rozpoložení doby a pocity neodvratnosti, které ve vzpomínkách pamětníků i projektantů prosvítají.

5.1.1 Ukázka z divadelní hry *Asanace*, Václav Havel, 1988

Delegát zájmu občanů: „Jako dlouholetí občané tohoto městečka, které je historicky památným a stavebně unikátním podhradím zdejšího hradu, vyjadřujeme tímto svůj nesouhlas s jeho plánovanou asanací. Chápeme, že jejím smyslem je zlepšit naše bytové a hygienické podmínky, avšak cena, kterou bychom za to měli zaplatit - totiž na dobu mnoha let přijmout náhradní ubytování a pak se vrátit do prostředí, které nebude mít už nic společného s naším původním domovem - je pro nás příliš vysoká. Četná desetiletí spokojeně žijeme ve svérázném a malebném prostředí zdejšího podhradí, zvykli jsme si na jeho nezaměnitelnou atmosféru, máme ji rádi a nechceme být o ni připraveni. Vezmete-li nám náš současný domov, učiníte nás nešťastnými. Podepsáno 216 občanů-“²³³

Tajemník: „Pokud vím, žijí tu dva tisíce lidí. Dva tisíce lidí se mačká v několika desítkách malých, temných, studených a vlhkých domků s naprosto nedostačujícím počtem záchodů a ještě menším počtem koupelen. Je to smutné dědictví dávných sociálních poměrů, vyznačujících se otřesným kontrastem mezi podmínkami, v nichž žili páni zde na hradě a jejich poddaní dole v podhradí. Tento relikt minulosti je dnes už jen zdrojem bídy, utrpení a infekcí. *Asanace* je nejen v zájmu obecném, ale především v životním zájmu nás všech!“

²³¹ http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-z-dob-kdy-slo-o-asanaci-zizkova-fzh-/p_architekt.aspx?c=A091123_225847_p_architekt_wag , vyhledáno 27.3.2014, Lukeš

²³² Václav Havel, *Asanace*, 1990, Praha- reprint původního českého vydání 1988, Mnichov

²³³ Václav Havel: *Asanace*, 1988, 14

Architekt Albert: „Já bych řekl, že ty lidi máte za hloupější, než jsou. Myslíte si, že ještě nikdy neviděli soudobé sídliště?“

Architekt Ulč: „To jistě viděli-“

Architekt Albert: „A divíte se jim pak, že z nás mají hrůzu? Já ne!“

Architekt Ulč: „Chápu, že neinformovaný vesničan může na základě vzhledu několika zbabraných sídlišť v okolí odsuzovat šmahem celou moderní architekturu. Vy jste ale, pokud vím, vystudovaný architekt—„

...

Architekt Albert: „Šlo mi jen o to, že to všechno se nedá jen tak mávnutím ruky smést jako stará veteš a nahradit výmyslem jediného mozku- nikdo z nás nemá recept na všeobecné štěstí a právo podle něj lidem kompletně zorganizovat život-„

Architekt Bergman: „Všichni architekti ve všech dobách museli oddělovat to, v čem mohou nebo dokonce musí ustoupit, od toho, v čem ustupovat prostě nemohou!“²³⁴

5.2 Představitelé památkové péče

Kromě kulturních památek a objektů v památkovém zájmu vymezených již v konceptu usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973²³⁵, který vymezuje objekty chráněné podle zákona 22/58 Sb., byly památkáři Dagmar Sedlákovou a Milošem Tinsem ve druhé polovině 80. let vytipovány objekty památkové hodnoty v Prokopově a Husitské ulici, v místech, kudy měla vést plánovaná radiála.²³⁶ Tyto obytné domy pak byly viditelně vyznačeny černou tečkou v plánech na přestavbu, jak je vidět v obrazové příloze.[46] V jednotlivých variantách přestavby je tak evidentní, k jakým ztrátám by mohlo dojít.

²³⁴ Václav Havel: Asanace, 1988, 71

²³⁵ Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973

²³⁶ Rozhovor Hubíková, 60

5.3 Klub Za starou Prahu

Ve spolupráci s ateliérem SÚRPMO a hlavní projektantkou Marií Hubíkovou, se začal otázkou zachování nebo zbourání školy na náměstí Komenského zabývat také Klub Za starou Prahu. Ve Zprávách Klubu Za starou Prahu bylo v roce 1987 publikováno Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu k uvažované demolici budovy školy na Komenského náměstí na Žižkově.²³⁷ Ve vyjádření technické komise je vyzdvihována zásadní důležitost modernizace a rekonstrukce Žižkova, jejíž kulturní úroveň bude určující pro všechny pražské čtvrti, které čeká nutná rekonstrukce.²³⁸ cit.: „V případě přestavby Žižkova Klub akceptoval, že mnohé z původní zástavby bude likvidováno, ale že hodnotná stavební díla minulosti, která vytvářela urbanistický charakter a jakéhosi genia loci Žižkovské městské čtvrti, zůstanou zachována a se soudobou výstavbou budou tvořit novou symbiózu socialistického životního prostředí Žižkova.“²³⁹ Klub Za starou Prahu vystupuje proti ustoupení od rekonstrukce školy na náměstí Komenského a prosazování navrhované demolice a novostavby. Konstatuje také, že stavební nedostatky byly způsobeny bezohlednou neúdržbou národního podniku Konstruktiva, který se stal jejich uživatelem a který má zároveň největší zájem na její demolici.

28. května 1987 se uskutečnila prohlídka Klubu Za starou Prahu, přítomna byla technická komise i členové předsednictva. Při návštěvě objektu se zaměřili především na její údajně neudržitelný technický stav, který byl hlavním argumentem Konstruktivy pro zboření této budovy. Zástupci technické komise konstatovali, že stav konstrukce krovu, stavební konstrukce i sklepy a základy budovy jsou v dobrém a opravitelném stavu, zásadním problémem zanedbané údržby byl stav střešní krytiny, kterou již delší dobu do budovy školy zatékalo.²⁴⁰ Ke zhoršování stavu podle vyjádření docházelo vinou uživatele, cit.: „který se snaží navodit dojem zchátralosti a neudržitelnosti.“²⁴¹ Ve svém stanovisku technická komise podporuje SÚRPMO a jeho požadavek na rekonstrukci objektu, upozorňují, že případná demolice by se mohla stát precedensem pro přístup k historickým objektům jinde v zemi a školu oceňují jako hodnotné architektonické dílo z 19. století a také výraznou dominantu v původní architektonické struktuře. Upozorňují také na dobový vývoj ve vnímání architektury 19. století. cit.: „Závěrem nutno konstatovat, že postupem doby je ve světovém měřítku architektura 19. století stále více oceňována a postupně se stává historickou. Ztráta této budovy,

²³⁷ Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu k uvažované demolici budovy školy na Komenského náměstí na Žižkově, Technická komise Klubu Za starou Prahu. In: Zprávy Klubu Za starou Prahu, 1987, 26-29,

²³⁸ Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu 1987, 26-29

²³⁹ Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu 1987, 28

²⁴⁰ Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu 1987, 28

²⁴¹ Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu 1987, 29

kteřá do této kategorie nesporně patří, by ochudila tuto část Žižkova a důvody uváděné dnes pro demolici by jistě budoucí generace neuznaly.²⁴²

5.4 Československý architekt, ročník 1989

Také ve čtrnáctideníku Československý architekt bylo věnováno mnoho prostoru plánované přestavbě Žižkova a to v sérii článků na pokračování pod názvem *Žižkovem sem, Žižkovem tam*. Autorem většiny článků a rozhovorů byl Jiří Horský. Postupně v pěti číslech tohoto periodika vyšel například rozhovor s Marií Hubíkovou,²⁴³ která zde mimo jiné říká, že z celkového počtu 130 domů určených k demolici je pouze 42 z nich navrženo k demolici z technických důvodů. Otevřeně zde dokonce kritizuje celkovou koncepci dopravního „průtahu“ Prokopovou ulicí cit.: „Podle mého názoru je však absurdní, abychom investovali stamilionové investice a abychom přiváděli ještě více automobilů do centra.“²⁴⁴ Byl zde publikován také zápis z odborného semináře pořádaného v jednacím síni Obvodního národního výboru Prahy 3,²⁴⁵ dále pak rozhovor na téma žižkovské přestavby s místopředsedou ONV Prahy 3 ing. Jiřím Šebkem²⁴⁶, debata o Žižkově s petrohradskými architekty – ředitelem petrohradského vědeckovýzkumného a projektového ústavu S. D. Nerušem a jeho náměstkem S. D. Miťjaginem a A. V. Maclurovskou. Ruští architekti zde doporučují zachovat autenticitu a celistvost historické Prahy. cit.: „Ráda bych se vrátila k Praze jako k celku. Okouzila nás. Praha je naprosto nedocenitelná. A proto se mi zdá, že začlenění nové, i když zdařilé výstavby, jak jsme si ji prohlédli... že to vše naznačuje cestu ke změně, která povede ke ztrátě kvality prostředí... vždyť i měřítko je úplně jiné... A já tu cítím nebezpečí, že se tento směr může rozvíjet dále ve velkém.“²⁴⁷

Ve čtvrtém pokračování *Žižkovem sem, Žižkovem tam*, dva měsíce před listopadovými událostmi roku 1989 publikuje Jiří Horský příspěvek *Žižkov územím přestavbovým*, ve kterém

²⁴² Stanovisko technické komise Klubu Za starou Prahu 1987, 29

²⁴³ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Rozhovor s Marií Hubíkovou. in: Československý architekt XXXV., č. 11, 1989, 1,4

²⁴⁴ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Rozhovor s Marií Hubíkovou. in: Československý architekt XXXV., č. 11, 1989, 4

²⁴⁵ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., Zatím na neurčito. in: Československý architekt XXXV., č. 11, 1989, 5

²⁴⁶ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam II., Rozhovor s místopředsedou ONV Jiřím Šebkem. in: Československý architekt XXXV., č. 13, 1989

²⁴⁷ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/I., debata s ruskými architekty S. D. Nerušem, S. D. Miťjaginem a A. V. Maclurovskou, in: Československý architekt XXXV., č. 16, 1989, 4

otevřeně kritizuje stávající systém a klade několik palčivých otázek cit.: „*Budíme upřímní: urbanisté jsou na Žižkov povolávání, aby de facto zamaskovali neschopnost státu organizovat údržbu domovního fondu a rozvoj čtvrti. Lze tedy hledat v žižkovské „nové architektonické koncepci“ racionální jádro? Nejde spíš o pseudofilosofický titul směnky na zjištěné cíle dodavatelsko-investorské skupiny?*“²⁴⁸ Upozorňuje také na to, že po vstoupení v platnost zákona č. 20/87 o státní památkové péči, který nově ustanovuje také statut památkové zóny, vytipovalo Ministerstvo kultury ČSR celý Starý Žižkov jako ochranné pásmo historické rezervace.²⁴⁹ Apeluje na zachování městské variability. I skromné byty ve staré žižkovské zástavbě podle jeho slov mohou dobře posloužit například jako domy s pečovatelskou službou, ubytování pro nenáročné turisty, přechodné bydlení pro potřebné, ubytovna pro mládež apod. V závěru článku pak vyzývá představitele města, aby alespoň objednali hledání různých řešení, místo aby trvali na původním zadání.²⁵⁰

²⁴⁸ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/IV., Žižkov územím přestavbovým?, in: Československý architekt, č. 18, 1989, 4

²⁴⁹ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/IV., Žižkov územím přestavbovým?, in: Československý architekt, č. 18, 1989, 4

²⁵⁰ Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam/IV., Žižkov územím přestavbovým?, in: Československý architekt, č. 18, 1989, 4

Epilog

S pádem komunistického režimu padly také plány na plošnou přestavbu Žižkova, došlo k restitucím a privatizaci domovního fondu. Čtvrti, které unikly plošné demolici, se najednou octli v tisících soukromých rukou a přestože město samozřejmě revidovalo projekty předrevoluční, musel by stát domy i celé ulice opět vykoupit, aby mohl realizovat projekty obdobného rozsahu. Mnohé rekonstrukce z pohledu památkové péče neproběhly bezchybně, ale ukázalo se, že modernizace naprosté většiny domů na Žižkově i v dalších čtvrtích, byla uskutečnitelným řešením.²⁵¹ V době, kdy zastával Ivo Oberstein post Hlavního architekta Prahy, nastal rozhodující okamžik v případě školy na Komenského náměstí. V roce 1990 padlo z jeho úst na základě zhodnocení technického stavu budovy konečné rozhodnutí, že škola zůstane stát, a to přes to, že již byla nasmlouvána demoliční firma i firmy dodavatelské pro novou stavbu.²⁵²

Předrevoluční aktivity Ivana Vavříka a jeho přátel jim přinesly zajímavé uplatnění i po převratu. Když na počátku roku 1990 přijel do Prahy Frank Zappa, nabídl tehdejšímu prezidentu, že zainvestuje opravu nějaké pražské čtvrti. Protože byl tou dobou Miroslav Masák, (toho času poradce prezidenta Václava Havla,) v úzkém kontaktu s Ivanem Vavříkem a věděl, že již delší dobu pracoval na přípravách plánů pro obnovu Žižkova, doporučil kytaristovy právě tuto čtvrť, která byla ještě o několik měsíců dříve určená k plošné asanaci. Mladí architekti se dokonce se Zappou sešli v prezidentské kanceláři, aby mu Žižkov představili a domluvili se na další spolupráci. Krátce nato však hudebník vážně onemocněl a velkorysé plány se tak nikdy neuskutečnily. Brzy poté začal rozsáhlý proces privatizací.²⁵³

Díky Miroslavu Masákovi dostal porevoluční Žižkov také druhou šanci. Ivan Vavřík krátce po revoluci založil participační středisko s názvem Hartig Plus, které se soustředilo na obnovu činžovních domů na Žižkově za přispění obyvatel.²⁵⁴ Pro tuto svou činnost získal na doporučení Miroslava Masáka finanční podporu holandského vládního programu zaměřeného právě na zakládání participačních středisek v postkomunistických městech. Jak ale s odstupem doby hodnotí, jeho snaha

²⁵¹ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

²⁵² Jiří HORSKÝ: Praha vlastně do těch panelákových sídlišť vybuchla... Rozhovor s Ivo Obersteinem o asanaci Žižkova. <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=7977&type=11>, vyhledáno 20.6.2014, vloženo 16. 12. 2009

²⁵³ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁵⁴ Ivan VAVŘÍK, Projektování v kontaktu s obyvateli, in: Praha, budoucnost historického města, Alena NOVOTNÁ-GALARDOVÁ, Petr KRATOCHVÍL: Praha, La Tour- d'Aigues: l'Aube 1992, 258-267

se nesetkala s velkým úspěchem. Noví majitelé domů neměli k novotám velkou důvěru, bylo velmi krátce po převratu a každý si z opatrnosti chtěl opravovat svůj dům vlastními silami.²⁵⁵ Společnost jistě potřebuje čas, aby se vytvořila dostatečně vyzrálá občanská společnost, která je podobné důvěře schopná.²⁵⁶ Své projekty částečně realizoval v budově mladého restituenta pana Boušky. Byl vypracován plán, podle kterého se měli obyvatelé domu v rámci rekonstrukce v domě stěhovat tak, aby postupně mohla být opravena celá budova.²⁵⁷

Také přístup k ochraně obytných čtvrtí z 19. století se proměnil. Již v 80. letech dostal Státní ústav památkové péče a ochrany přírody za úkol zpracovat koncepci ochrany historických měst právě s ohledem na nové poznatky a vnímání čtvrtí z této doby. Na základě dvou již zmíněných konferencí, v této koncepci si památková péče již mnohem více cenila dříve přehlížených hodnot dochovaných objektů z tohoto období.²⁵⁸

V roce 1992 bylo historické jádro Prahy v rozsahu předchozí památkové rezervace zapsáno na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Jednou z podmínek, kterou dané místo musí splňovat, je také zachování ochranného pásma kolem chráněného území.²⁵⁹ V návaznosti na zapsání historického centra Prahy na seznam UNESCO, byla 28. Září 1993 vyhláškou hl.m. Prahy ustanovena Městská památková zóna Vinohrady, Žižkov, Vršovice.²⁶⁰ [51]

Z pohledu docenta Štulce se po roce 1990 nově obrátila pozornost odborné i laické veřejnosti k památkám industriální architektury. Ruku v ruce s novým vnímáním památek průmyslu, přišel také zájem o čtvrti z doby industriální revoluce. Tento trend sledoval s jistým zpožděním vývoj v přístupu k industriální architektuře v západní Evropě.²⁶¹

Zároveň Štulec poznamenal, že rozsáhlá spontánní plošná ochrana s sebou přinesla také vážné problémy, které často přetrvávají až dodnes. Nárůst počtu památek a památkově chráněných území, nebyl adekvátně rozšířen nárůstem odborných pracovišť. Zkomplikovala se agenda související

²⁵⁵ Ivan VAVŘÍK 1992, 258-267

²⁵⁶ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁵⁷ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁵⁸ Osobní rozhovor s Ing. arch. Ivanem Vavříkem, 30. dubna 2015

²⁵⁹ Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví, NPÚ- ústřední pracoviště, Praha 2007, <http://www.npu.cz/download.php?FNAME=1198226060.upl&ANAME=elpubl071221icomos.pdf>, Vyhledáno 10. 6. 2015.

²⁶⁰ Vyhláška hl. m. Prahy 10/1993, o prohlášení částí území hlavního města Prahy Vinohrady, Žižkov, Vršovice za památkové zóny a o určení podmínek jejich ochrany, http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/vyhlaske_a_narizeni/vyhledavani_v_pravnich_predpisech/rok_1993/vyhlaske_cislo_10_ze_dne_28_09_1993.html, Vyhledáno 10. 6. 2015.

²⁶¹ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

s obnovou památek a památkovou péčí. Partnerem již nejsou národní výbory, ale individuální vlastníci a jejich právní zástupci, forma a jazyk je nesrovnatelně složitější a zdůvodnění už nesmí být lapidárně jednoduché, ale musí být zároveň právně nenapadnutelné.²⁶²

Nový přístup k historické Praze přinesli také zahraniční architekti. Když byl 90. letech byl Jean Nouvel vyzván, aby vytvořil studii rozvoje Smíchova, přijal také pozvání k účasti na konferenci *Praha-budoucnost historického města* pořádaným Miroslavem Masákem v rámci ÚHA. Kromě Jeana Nouvela zde přednášel také například Jacques Derrida či Vlado Milunič, také Ivan Vavřík zde představil svůj projekt Participačního střediska. Ke konferenci byl vydán také stejnojmenný sborník, který představuje možné přístupy k historickému městu z pohledu místních i zahraničních architektů, teoretiků architektury i památkářů.²⁶³

V podobné době také na základě svých pobytů v Čechách a postupného seznamování se s Prahou, namaloval Jean Nouvel několik studií pro celkový rozvoj či probuzení Prahy, která se pro mnohé zahraniční architekty zdála být čímsi jako spící princeznou. Jako rozvojová území určil oblasti Prahy na hranách, vyvýšeninách, mezi jinými i Žižkov, Letnou, Petřín.

Cit.: „Nouvel vnesl do Prahy svými návrhy velkoměstský princip. Dokázal předvídat rychlost „virtuální změny“, která „nás čeká“ a kterou jsme si my stěží uvědomovali a mnozí bohužel dodnes neuvědomujeme. On v ní už „byl“.“²⁶⁴

Zpětně jeho záměry můžeme vnímat jako podnikatelsky velmi spolehlivé, co se návratnosti investic týče, ale dosti necitlivé k historickému centru Prahy. Uplynulo takřka čtvrtstoletí od jeho plánů, ale myšlenky obestavění historické Prahy hradbou novostaveb jsou stále aktuální a stále mohou budit úzkost.

Podobně jako volné svahy žižkovských pahorků lákají k zástavbě, nabádá Olšanská třída svou velkorysostí stále k protažení dopravní tepny přes Nákladové nádraží Žižkov dál na západ. Až do března roku 2013, kdy byla hlavní budova Nákladového nádraží Žižkov prohlášena za kulturní

²⁶² Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014.

²⁶³ Alena NOVOTNÁ-GALARDOVÁ, Petr KRATOCHVÍL: Praha, budoucnost historického města. La Tour- d'Aigues: l'Aube 1992

²⁶⁴ Roman KOUCKÝ: O Nouvelovi(?). in: Stavba 2000/2, 55-63

památku,²⁶⁵ byla v této ose plánována čtyřproudá Jarovská spojka, jež by propojila magistrálu s městským okruhem.²⁶⁶

Aktuální však zůstává projekt plánované bytové výstavby na bývalých pozemcích Českého rozhlasu Jeseniově ulici, který navazuje na Parukářku. Jedná se o stavební pozemek ve vlastnictví developera, je tedy pravděpodobné, že se na pozemku bude stavět. Předmětem debat však nadále bude, jak má výstavba v těchto místech vypadat.²⁶⁷

S ohledem na přístup k čtvrtím 19. století se nabízí několik otázek: nakolik se sice jen částečně uskutečnění, ale v plánech rozsáhlé hrozící ztráty na Žižkově podílely na potřebě plošně chránit Žižkov i další čtvrti ze stejného období? Byly protesty proti bourání v této čtvrti důležité pro opětovné probuzení moderní občanské angažovanosti na poli ochrany památek v Praze? Má cenu se ptát, jestli bychom znali a uznávali cenu Žižkova a podobných čtvrtí, kdyby nebylo třeba bojovat za jeho záchranu? Nejsou dnešní intervence do prostředí zachráněného Starého Žižkova podobně nebezpečné pro jeho kompaktnost, jako byly plány na přestavbu na konci minulého století?

²⁶⁵ Klub Za starou Prahu: Nákladové nádraží Žižkov definitivně památkou!, <http://www.zastarouprahu.cz/aktuality/68-nakladove-nadrazi-zizkov-definitivne-pamat>, Vyhledáno 27. 7. 2015.

²⁶⁶ Matěj STROPNICKÝ: Nádraží památkou: zkáza, nebo spása? In: Kauza 3, Vyšlo v Lidových novinách 20.3. 2013, <http://www.kauza3.cz/kauzy/kauza-nakladove-nadrazi/nadrazi-pamatkou-zkaza-nebo-spasa.html>, vloženo: 22.3.2013, vyhledáno 27.7.2015.

²⁶⁷ Ondřej RUT: Izraelský developer chce zastavět část Parukářky, radnice tomu může zabránit. <http://www.kauza3.cz/detail.php?xSET=lang&xLANG=&fidSTRANKY=9&fidCLANKU=818>, vyhledáno 20.7.15.

Závěr

Myšlenky, že by původní žižkovská zástavba měla být nahrazena novým městem, se objevily záhy poté, co byla tato čtvrť dokončena. Představy o tom, jak by nový Žižkov měl vypadat, se v čase výrazně proměňovaly a vždy byly věrným obrazem ducha doby, ve které vznikaly. Při zkoumání návrhů z počátku 20. století vidíme pravidelnou městskou kompozici blokové zástavby. O čtvrt století později, nedlouho poté, co byl dokončen Všeobecný penzijní ústav na dnešním náměstí Winstona Churchilla, se v soutěži na přestavbu okolí tohoto prvního pražského mrakodrapu sešlo množství návrhů, které se základním pojetím tohoto prostoru shodují. Společnou červenou nití je vize solitérní zástavby v zeleni, zřejmý vliv myšlenek funkcionalistického urbanismu. V poválečném Československu se postupně stupňovala bytová krize v hlavním městě, domovní fond pomalu chátral. Průzkumy ukázaly, kolik obyvatel na Žižkově žije ve velmi malých bytech bez základního sociálního zařízení. Majitel a správce domů, tedy stát, se rozhodl přistoupit k radikálnímu řešení nevyhovující situace. Skutečné požadavky na demolice kvůli technickému stavu budov však byly mnohem menší než území, která měla být asanována.

Druhým činitelem, který bývá projektanty označován za hlavní motivaci asanace Žižkova, byly zájmy *Základního komunikačního systému*, jehož součástí byla městská rychlostní komunikace, tzv. Žižkovská radiála, která měla vést od křižovatky u Bulhara přes Žižkov směrem k Jarovu.²⁶⁸

Prioritou centrální stavební výroby byla sídliště, která byla v poměrně krátkém čase schopna poskytnout unifikované, vyhovující bydlení pro velké množství obyvatel. Stavební výroba nebyla cílena na realizaci individuálně navržených staveb ani na práci s tradičními zděnými technologiemi, jejichž pomocí by bylo možné efektivně udržovat původní zástavbu Žižkova z konce 19. století. To, že bylo v 70. letech rozhodnuto o plošné přestavbě nejstarších částí této čtvrti, nebylo plánem, ale důsledkem zaběhnutého centralizovaného přístupu k městu a bydlení stejně jako diktátu automobilové dopravy.²⁶⁹

Plány na přestavbu Žižkova se zabývalo několik projekčních kanceláří. Nejdříve přípravu přestavby zpracovával Projektový ústav dopravních a inženýrských staveb (PÚDIS), jehož plány se věnují zejména dopravnímu řešení území. Následují projekty od Sdružení inženýrů a architektů

²⁶⁸ Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973, čl. Dopravní řešení. Praha 1973

²⁶⁹ Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, 26. června 2014

Liberecka (SIAL) a Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů- (SÚRPMO), které se shodně snaží snížit rozsah navrhovaných demolic a vymýšlejí alternativní trasy radiály. Podoba nové zástavby však byla limitovaná jediným vyráběným panelovým systémem VVÚ ETA, jehož variabilita byla velmi omezená.

Impulzem k přikročení k realizaci plánů byla narušená statika domů v okolí Táboritské ulice, který byl způsoben výstavbou kabelového telefonního spojení z Fibichovy ulice do Ústřední telekomunikační budovy v Praze v Olšanské ulici.²⁷⁰ Přípravou konečných plánů, které v mnohém navazovaly na starší návrhy, bylo pověřeno SÚRPMO. První etapa výstavby začala právě v okolí Táboritské ulice a svým měřítkem navázala na velkorysost Olšanské třídy. Velkým úspěchem projekční kanceláře byla realizace nebytových prostor v přízemí. Přestavba pokračovala demolicemi a výstavbou panelových domů v místech nejskromnější původní zástavby a nejmenších domovních bloků, v prostoru u náměstí Komenského. I zde se tým architektů a urbanistů snažil panelovou stavebnici „ošálit“ a panelové domy doplnil o nebytové prostory v přízemí a nástavby v podobě podkrovních ateliérů pro umělce.

Druhá etapa výstavby byla plánována od poloviny 80. let, k její realizaci však již nedošlo. Návrhy nicméně počítají s blokovou zástavbou striktně navazující na původní uspořádání místa i jeho uliční strukturu. Citlivější přístup k charakteru Žižkova odráží na jedné straně vývoj ve stavební výrobě, na straně druhé ale zároveň přeměnu, kterou v téže době společnost prožívala. Dobová nespokojenost s politickým systémem se promítla také do náhlého angažovaného přístupu odborné i laické veřejnosti k plošné přestavbě Žižkova a především k plánované demolici školy na náměstí Komenského.

Když v roce 1989 přišla Sametová revoluce, město ustoupilo od radikálních vizí na proměnu celých čtvrtí. Přestavba Žižkova, která měla být pouhým začátkem proměny Prahy a vzorem pro Karlín, Libeň, Smíchov a další pražské čtvrti, se zastavila. Demolicím unikla nádherná pitoreskní část Žižkova navazující na Nové Město a Vinohrady, která přímo navazuje na rezervaci, a vytváří impozantní hradbu. V těchto místech by se případná panelová zástavba výrazně podepsala na celoměstském obrazu Prahy. Ušetřen zůstal také charakteristický a často kritizovaný trojzubec ulic Cimburkovy, Milíčovy a Chlumovy.

Přestože Žižkov realizovanou přestavbou přišel o část celistvosti a autenticity svého historického prostředí, jeho převážná část byla zachována v původní podobě. Paradoxně na tom má jistě zásluhu

²⁷⁰ Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., 30. dubna 2015

také stavební uzávěra vztahující se na všechny rozsáhlejší úpravy, která na tomto území platila od roku 1985. Pro příznačnou jadrnou atmosféru a *genium loci*, které se zapsaly do krásné literatury stejně jako do filmu, je jedinečná a pitoreskní kompozice žižkovských svahů zcela určující. Plánovaná radiála by se stala bariérou, která by území rozdělila, a další demolice by jedinečnost tohoto koutu Prahy zásadně porušily.

Seznam použité literatury a pramenů:

Literatura:

AUGUSTA 1994– Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 3. Praha 1994

AUGUSTA/ SABINA/HOLEC 1998– Pavel AUGUSTA a kol.: Nová kniha o Praze 3. Praha 1998

AUGUSTA/ BRONCOVÁ 2013- Karel AUGUSTA/ Dagmar BRONCOVÁ: Praha 3 známá neznámá. Praha 2013

BENEŠOVÁ/ HLAVÁČEK/ KONEČNÝ/ POCHE 1978- Marie BENEŠOVÁ, Luboš HLAVÁČEK, Dušan KONEČNÝ, Emanuel POCHE (ed.): Praha našeho věku. Praha 1978

BIEGEL 2015- Richard BIEGEL, Architektonický předěl v díle Jeana Baptisty Matheye. in: Barokní architektura v Čechách, Praha, 2015, 170

BOROVÍČKA/ HRŮZA 1983– Blahomír BOROVÍČKA/ Jiří HRŮZA: Praha - 1000 let stavby města. Praha 1983

DVOŘÁK 2012- Tomáš DVOŘÁK: Žižkov: svéráz pavlačí a strmých ulic. Praha 2012

HAVEL 1990– Václav HAVEL: Asanace. Praha 1990 (reprint původního českého vydání 1988)

HAVLÍČEK/HRUŠKA 1940– Josef HAVLÍČEK, Emanuel HRUŠKA: Cestou k novému Žižkovu. Praha 1940

HORSKÝ 2010– Jiří HORSKÝ a kol.: Žižkov (Za)chráněný. Praha 2010

HRŮZA 1988– Jiří HRŮZA: Dvě století pražského urbanismu. in: Staletá Praha XVIII, Praha 1988, 141-156

HRŮZA 1989- Jiří HRŮZA: Město Praha. Praha 1989

LUKEŠ/ SEDLÁK 2008– Zdeněk LUKEŠ/ Jan SEDLÁK: Praha 3- Urbanismus, Architektura. Praha 2008

MIKOTA 1995- Miroslav MIKOTA: Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století. In: Pražský sborník historický 28, Praha 1995

MIKOTA/ HOLEC 1966– František HOLEC, Miroslav MIKOTA: Z úsvitu Žižkova. In: Pražský sborník historický, Praha 1966

MITÁŠOVÁ/ ŠEVČÍK 2011– Monika MITÁŠOVÁ/ Jiří ŠEVČÍK: Česká a slovenská architektura 1971–2011, Texty, rozhovory, dokumenty. Praha 2011, 192–198

NORBERG-SCHULZ 1994– Christian NORBERG-SCHULZ: Genius Loci, k fenomenologii architektury. Praha 1994, 78-112

NOVOTNÁ-GALARDOVÁ/ KRATOCHVÍL 1992– Alena NOVOTNÁ-GALARDOVÁ, Petr KRATOCHVÍL: Praha, budoucnost historického města. La Tour- d'Aigues: l'Aube 1992

NOVÝ 1971– Otakar NOVÝ a kolektiv: Architekti Praze. Praha 1971

Ochrana památek moderní architektury: sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci v Brně. Brno 1970

POCHE 1985– Emanuel POCHE: Prahou krok za krokem, uměleckohistorický průvodce městem. Praha 1985

PRAHA 1860-1960– Praha 1860-1960: Architektura, výtvarné památky a jejich ochrana (Kat. výst.). Praha 1971

PRAHA 1999– Praha v plánech a projektech (kat. výst.). Praha 1999

PRIX– Dalibor PRIX (red.) a kol.: Umělecké památky Prahy, Velká Praha M-Ž. Praha, v tisku

RAK/ ŠEBEK 1988– Jiří RAK/ Jiří ŠEBEK : Praha 3, minulost a současnost. Praha 1988

Státní regulační komise pro město Prahu s okolím: Regulační plán Velké Prahy s okolím, Praha 1931

ŠVÁCHA 2010– Rostislav ŠVÁCHA: Sial. Praha 2010

ŠVÁCHA 1985– Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu. Praha 1985

ŽIŽKOV 1988– Žižkov, Samizdatem vydané články z tisku z k tématu bourání školy na Náměstí Komenského. Praha 1988

KONCEPT USNESENÍ RNV 1973- Koncept usnesení Rady národního výboru Hlavního města Prahy z roku 1973. Praha 1973

Periodika:

BEČKOVÁ 2002– Kateřina BEČKOVÁ: Žižkov táhl Černého Petra. in: Věstník Klubu Za starou Prahu 2002/2, 4-5

BEČKOVÁ 2011– Kateřina BEČKOVÁ: Nákladové nádraží Žižkov v hodině rozhodnutí. In: *Věstník Klubu Za starou Prahu*. 2011/1, 25-26

Benátská charta- Aktuální překlad. in Zprávy památkové péče LXXIV., 2014, 251-252.

COUFALOVÁ 2009- Iveta COUFALOVÁ: Paměť pražského Montmartru. in: Dějiny a současnost, 2009/10, 11

GIRSA 2004– Václav GIRSA: SÚRPMO- Čest jeho památce?. In: Zprávy památkové péče LXIV., 2004, 500-504

HORSKÝ 1989a– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam I., Rozhovor s ing. Ar. Marií Hubíkovou. in: Československý architekt XXXV., č. 11, 1989,

HORSKÝ 1989b– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam II., Rozhovor s místopředsedou ONV Jiřím Šebkem. in: Československý architekt XXXV., č. 13, 1989

HORSKÝ 1989c– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam III. in: Československý architekt XXXV., č. 16, 1989

HORSKÝ 1989d– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam III., debata s ruskými architekty S. D. Nerušem, S. D. Mitjaginem a A. V. Maclurovskou. in: Československý architekt XXXV., č. 16, 1989, 4

HORSKÝ 1989e– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam IV. in: Československý architekt XXXV., č. 18, 1989

HORSKÝ 1989f– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam IV., Žižkov územím přestavbovým?. in: Československý architekt XXXV., č. 11, 1989, 4

HORSKÝ 1989g– Jiří HORSKÝ: Žižkovem sem, Žižkovem tam V., Rozhovor s T. Komrskou a T. Kocianem, autory alternativních studií pro Žižkov, in: Československý architekt XXXV., č. 24, 1989, 1, 4

KOUCKÝ 2000- Roman KOUCKÝ: O Nouvelovi(?). in: Stavba 2000/2, 55-63

NĚMEC 2004– Josef NĚMEC: Místo a úloha SÚRPMO ve druhé polovině 20. století. in: Zprávy památkové péče LXIV., 2004, 496-499

NOUVEL 2000- Jean Nouvel: O Praze. In: Stavba 2000/2, 55-63

NOVOTNÝ 1948a– Jiří NOVOTNÝ: Směrný plán- Praha budoucnosti. In: Architektura ČSR, 1948, 98-104

NOVOTNÝ 1948b– Jiří NOVOTNÝ: Úvahy nad směrným plánem Prahy 1948. In: Architektura ČSR, 104-105

ŠEVČŮ 1994– Ondřej ŠEVČŮ: Ke století pražské asanace. In: Zprávy památkové péče LIV., 1994, 131

SOMMER 1956– Stanislav SOMMER: Ekonomické otázky asanace a rekonstrukce historických měst. In: Zprávy památkové péče XVI., 1956, 155

SVOBODA 1994– SVOBODA Jan: Stavební a architektonický rozvoj pražského Žižkova v letech 1891 až 1918. in: Zprávy památkové péče LIV., 1994, 50-57

SZENTESIOVÁ 2010– Kateřina SZENTESIOVÁ: Urbanistický vývoj Prahy za posledních 20 let. in: Urbanismus a územní rozvoj XIII–2010, 129-147

Technická komise Klubu Za starou Prahu: Stanovisko technické komise Klubu za Starou Prahu k uvažované demolici budovy školy na Komenského náměstí na Žižkově. In: Zprávy Klubu Za starou Prahu, 1987, 26- 29

Internetové zdroje:

Adresát nezastižen, <http://www.adresatnezastizen.cz/o-projektu>, Vyhledáno 15. 6. 2015.

BEČKOVÁ - Kateřina BEČKOVÁ: ASANACE - zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské, Příspěvek k dějinám pražské asanace. In: web Klubu Za starou Prahu <http://stary-web.zastarouprahu.cz/pragensia/asanace/beckova.htm>, vyhledáno 29. 6. 2014

Historie firmy PÚDIS, <http://www.pudis.cz/historie-firmy>, vyhledáno 25. 7. 2015.

HORSKÝ 2009– Jiří HORSKÝ: Praha vlastně do těch panelákových sídlišť vybuchla... Rozhovor s Ivetou Obersteinem o asanaci Žižkova. <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=7977&type=11>, vyhledáno 20.6.2014 , vloženo 16. 12. 09.

KALLISTA 2014– Petr KALLISTA, Historie Žižkova, <http://www.zizkov.info/kategorie/historie/>, vyhledáno 20. 6. 2014.

Klub Za starou Prahu: Nákladové nádraží Žižkov definitivně památkou!, <http://www.zastarouprahu.cz/aktuality/68-nakladove-nadrazi-zizkov-definitivne-pamat>, Vyhledáno 27. 7. 2015.

KRÁL 2015- Lukáš KRÁL: Diskuse o Olšanském náměstí. <http://www.kauza3.cz/fond-nno/co-prinesla-diskuse-o-olsanskem-namesti.html>, vyhledáno 18. 7. 2015.

LUKEŠ 2009- Zdeněk LUKEŠ: Z dob, kdy šlo o asanaci Žižkova http://neviditelnypes.lidovky.cz/architektura-z-dob-kdy-slo-o-asanaci-zizkova-fzh-p_architekt.aspx?c=A091123_225847_p_architekt_wag, vloženo 24.11.2009, vyhledáno 20.6.2014.

Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví, NPÚ- ústřední pracoviště, Praha, 2007, <http://www.npu.cz/download.php?FNAME=1198226060.upl&ANAME=elpubl071221icomos.pdf>, Vyhledáno 10. 6. 2015.

POLÁK 2015– Milan POLÁK: 17. Listopad a Žižkov. <http://www.kauza3.cz/historie-prahy-3/clanky-o-historii/17-listopad-a-zizkov.html>, vyhledáno 20. 7. 2015.

PRINC 2014– Tomáš PRINC: Člověk v zateplené krabici. <http://www.materialtimes.com/tema-tydne/clovek-v-zateplene-krabici.html>, vyhledáno 21. 7. 2015.

RUT 2015– Ondřej RUT: Izraelský developer chce zastavět část Parukářky, radnice tomu může zabránit. <http://www.kauza3.cz/detail.php?xSET=lang&xLANG=&fidSTRANKY=9&fidCLANKU=818>, vyhledáno 20. 7. 2015.

STROPNICKÝ 2013– Matěj STROPNICKÝ: Nádraží památkou: zkáza, nebo spása?, In: Kauza 3, Vyšlo v Lidových novinách 20.3 2013, <http://www.kauza3.cz/kauzy/kauza-nakladove-nadrazi/nadrazi-pamatkou-zkaza-nebo-spasa.html>, vloženo: 22. 3. 2013, vyhledáno 27. 7. 2015.

ŠKODA 2014– Jan ŠKODA: Zvraty a paradoxy žižkovských dějin, <http://www.praha3.cz/noviny/o-mc-praha-3/historie/zvraty-a-paradoxy-zizkovskych-dejin/index.html>, vyhledáno 20. 6. 2014.

Václav Vilém Štěch vzpomíná na Žižkov. Česká televize 1967, <https://vimeo.com/67475291>, vyhledáno 1. 5. 2015.

VODĚRA- Svatopluk VODĚRA: Architektonicko- urbanistické zhodnocení výsledků asanace. <http://stary-web.zastarouprahu.cz/pragensia/asanace/vodera.htm>, vyhledáno 10. 6. 2014.

VRONSKÝ 2015– Michal VRONSKÝ: Proměny Olšanského náměstí, <http://www.kauza3.cz/historie-prahy-3/clanky-o-historii/promeny-olsanskeho-namesti.html>, Vyhledáno 20. 7. 2015.

Vyhláška hl. m. Prahy 10/1993, o prohlášení částí území hlavního města Prahy Vinohrady, Žižkov, Vršovice za památkové zóny a o určení podmínek jejich ochrany, http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/vyhlasaky_a_narizeni/vyhledavani_v_pravnich_predpi_sech/rok_1993/vyhlasaka_cislo_10_ze_dne_28_09_1993.html, Vyhledáno 10. 6. 2015.

Petr VÁCLAV (režie), Tvář Žižkova, Dokumentární film, FAMU, Praha 1989, <https://vimeo.com/21591110>, vyhledáno 5.3.2014

Rozhovory:

Osobní rozhovor s doc. PhDr. Josefem Štulcem, ze dne 26. června 2014

Osobní rozhovor s Ing. arch. Martinem Krisem, CSc., ze dne 30. dubna 2015

Osobní rozhovory s Ing. arch. Ivanem Vavříkem ze dne 30. dubna 2015, 4. července 2015 a 23. července 2015

Osobní rozhovor s Jiřím Horským, 23. 7. 2015

Reportáže Česká televize:

REPORTÁŽ, ČT 1977– Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka. Praha 1977

REPORTÁŽ, ČT 1978– Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka.
Praha 1978

REPORTÁŽ, ČT 1980– Reportáž České televize o přestavbě Žižkova, z osobního archivu Ivana Vavříka.
Praha 1980

Mapy:

Letecké snímky Prahy, 1953, <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>, vyhledáno 24. 5. 2015

Letecké snímky Prahy, 1975, <http://mpp.praha.eu/OrtofotoArchiv/default.aspx>, vyhledáno 24. 5. 2015

Letecké snímky Prahy, 1988-89, <http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>, vyhledáno 24. 5. 2015

II. vojenské mapování, 1836-1852, <http://www.mapy.cz/s/kuQR>, vyhledáno 10. 7. 2015

III. vojenské mapování, 1877-1880,
http://oldmaps.geolab.cz/map_root.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_rot=3vm, vyhledáno 10. 7. 2015

Orientační plán hlavního města Prahy s okolím 1938, list č. 40,
http://web2.mlp.cz/mapa1938/list_40, vyhledáno 6. 8. 2015

Plány státní regulační komise pro Prahu, <http://mpp.praha.eu/SRK/>, vyhledáno 29. 7. 2015

Diplomová práce:

MRÁČKOVÁ 2012– Markéta MRÁČKOVÁ: Starý Žižkov (diplomová práce Fakultě architektury ČVUT). 2012, <http://cosa.cz/wp-content/uploads/2014/09/Stary-Zizkov-Marketa-Mrackova-2012.pdf>, vyhledáno 20. 4. 2015

Seznam příloh

1. Obrazová příloha
2. Občanský aktivizující epos, Igor Dřevíkovský a David Vávra, 1989

Obrazová příloha